

Fontys Opleidingen speciale onderwijszorg

HBO Master Educational Needs

Spelen in groep 3

Oxana de Kruijk

Studentnummer:	2076965
Werkplekbegeleider:	Carmen van Krevel
Onderzoeksbegeleider:	Do Quekel
Lesplaats:	Eindhoven

Samenvatting

Op de onderzoeksschool wordt de overstap van groep 2 naar groep 3 als groot ervaren. Vooral het verschil van spelend leren naar stilzittend leren is groot. Daarom is gekozen om in groep 3 meer spelaanbod te geven omdat spel belangrijk is bij het beter inspelen op ontwikkelingsverschillen en een soepele overgang van kleuter naar schoolkind (Huizenga & Damstra, 2016). Om de overgang te verkleinen is er onderzocht hoe spel een vervolg kan krijgen in groep 3. Door spel in het onderzoek af te bakenen is er specifiek het rollenspel geobserveerd. Rollenspel stimuleert de motorische ontwikkeling, stimuleert sociale vaardigheden, maakt ervaringen met de wereld mogelijk, vergemakkelijkt het omgaan met emoties, stimuleert taalontwikkeling, lokt uit tot probleemoplossend denken en zorgt ervoor dat de kinderen grip krijgen op de wereld om hen heen (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010).

In dit actieonderzoek is gewerkt met: de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994), interviewgesprekken, een vragenlijst (Kruijk, 2016), een observatieformulier (Beets-Kessens & Memelink, 2009) en contactmomenten met de onderbouwcollega's.

Bevindingen en belangrijkste aanbeveling(en): In het onderzoek is vooraf de betrokkenheid van de leerlingen van groep 3 gemeten gedurende het rollenspel. Met deze gegevens is er gekeken welke interventies passend zijn. De leerkrachten van groep 3 hebben handreikingen gekregen om spel en rollenspel te bevorderen binnen de groep. Gedurende het schooljaar is hiermee gewerkt. Achteraf is geëvalueerd hoe de ingezette interventies de betrokkenheid van de kinderen heeft vergroot in rollenspel.

Conclusies en aanbevelingen:

- Kinderen begeleiden en ondersteunen in rollenspel door het te bespreken en door mee te doen.
- Het creëren van een uitdagende en geordende leeromgeving door de inzet van materialen die handelen, ervarend en lerend spel uitlokken.
- De huishoek aankleden en materialen verrijken samen met de kinderen.
- Spel stimuleren aan de hand van thema's en door bezigheden te plannen en na te bespreken.
- Klassenbezoekjes organiseren en gezamenlijk vergaderen met de groepen 1/2 en 3.

Het onderzoek heeft voor de onderzoeksschool nieuwe kennis en inzichten opgeleverd waarmee de overgang van spelend leren naar zitten leren, soepeler verloopt en rollenspel tot een hoger niveau is gebracht in groep 3. Dit zorgt voor een doorgaande lijn in de ontwikkeling van rollenspel.

Inhoudsopgave

1. Algemene inleiding	<u>4</u>
1.1. Beginsituatie	<u>4</u>
1.2. Aanleiding onderzoek	<u>4</u>
1.3. Huidige situatie	<u>5</u>
1.4. Gewenste situatie	<u>6</u>
1.5. Doel van het onderzoek	<u>6</u>
2. Theoretische onderbouwing	<u>7</u>
2.1. Spelen	<u>7</u>
2.2. Wanneer is een kind in staat tot zittend leren	<u>8</u>
2.3. Spel als inzet voor een soepele overgang van groep 2 naar groep 3	<u>9</u>
2.4. Focus op rollenspel	<u>10</u>
2.5. Observeren van spel	<u>11</u>
2.6. Ontwerpen van een rijke leeromgeving voor spel	<u>12</u>
2.6.1. Programmagericht onderwijs en ontwikkelingsgericht onderwijs	<u>12</u>
2.6.2. Speelwerktijd	<u>12</u>
2.6.3. Thematisch spelen	<u>13</u>
2.7. Wat is haalbaar om spel te verrijken in groep 3	<u>14</u>
2.8. Hoofdvraag en deelvragen	<u>15</u>
3. Onderzoekstrategie en methoden	<u>16</u>
3.1. Onderzoeksstrategie	<u>16</u>
3.2. Triangulatie	<u>16</u>
3.3. Validiteit en betrouwbaarheid	<u>16</u>
3.4. Ethische aspecten	<u>17</u>
3.5. Participanten	<u>18</u>
3.6. Onderzoeksmethoden	<u>18</u>
3.6.1. Focusgroep	<u>18</u>
3.6.2. Observaties	<u>19</u>
3.6.3. Vragenlijst	<u>21</u>
3.6.4. Literatuur onderzoek	<u>21</u>
4. Data-analyse en resultaten	<u>22</u>
4.1. Literatuur onderzoek	<u>22</u>

4.2.	Vragenlijst	<u>22</u>
4.3.	Focusgroep	<u>23</u>
4.4.	Observaties	<u>26</u>

5.	Conclusie	<u>29</u>
5.1.	Conclusies	<u>29</u>
5.1.1.	Deelvraag 1	<u>29</u>
5.1.2.	Deelvraag 2	<u>29</u>
5.1.3.	Deelvraag 3	<u>30</u>
5.1.4.	Deelvraag 4	<u>31</u>
5.1.5.	Hoofdvraag	<u>31</u>
5.2.	Discussie	<u>32</u>
5.3.	Opbrengst en aanbevelingen	<u>33</u>
5.3.1.	Opbrengst	<u>33</u>
5.3.2.	Aanbevelingen	<u>33</u>
5.4.	Reflectie	<u>34</u>
5.5.	Nawoord	<u>34</u>

6.	Bibliografie	<u>35</u>

7.	Bijlage	<u>38</u>
7.1.	Bijlage 1	Figuur 1: negen-velden-schema <u>38</u>
7.2.	Bijlage 2	Inventarisatie onderwerp <u>39</u>
7.3.	Bijlage 3	Ongestructureerd groepsinterview <u>47</u>
7.4.	Bijlage 4	Notulen bouwvergadering <u>48</u>
7.5.	Bijlage 5	Vragenlijst spel in groep 3 <u>49</u>
7.6.	Bijlage 6	Vragenlijst interventies <u>50</u>
7.7.	Bijlage 7	Thematisch werken opzet <u>51</u>
7.8.	Bijlage 8	Tijdspad <u>52</u>
7.9.	Bijlage 9	Kwaliteiten voor rollenspel <u>53</u>
7.10.	Bijlage 10	Plan van aanpak verbetering spelbegeleiding <u>54</u>
7.11.	Bijlage 11	Kijkwijzer inrichten speelruimte <u>57</u>
7.12.	Bijlage 12	Algemene observatiewijzer voor spel <u>60</u>
7.13.	Bijlage 13	Ongestructureerd groepsinterview interventies <u>62</u>
7.14.	Bijlage 14	Observatieschema betrokkenheid <u>64</u>
7.15.	Bijlage 15	Leeftijd groep 3 leerlingen <u>66</u>
7.16.	Bijlage 16	Deelvragen en onderzoeksinstrumenten <u>67</u>
7.17.	Bijlage 17	Feedback <u>68</u>

1. Algemene Inleiding

1.1. Beginsituatie

Ik werk vier jaar als groepsleerkracht in een combinatiegroep 1/2 op een interconfessionele¹ basisschool in Eindhoven. Het is een groeiende school met dit schooljaar 290 leerlingen onderverdeeld in dertien groepen, waarvan vier combinatiegroepen 1/2, één instroomgroep en twee groepen 3. Omdat de school wil blijven groeien en mee wil gaan met vernieuwingen in het onderwijs, is één van de aandachtspunten de doorgaande lijn van kleuters naar groep 3.

1.2. Aanleiding onderzoek

De doorstroom van groep 2 naar groep 3 is een terugkerend probleem in het Nederlandse basisonderwijs (Boonstra & Bernhart, 2012). Staatssecretaris Dekker van Onderwijs vindt in 2016 dat te veel leerlingen een jaar extra 'doorkleuteren'. Het gaat dan om kleuters die groep 2 overdoen terwijl ze halverwege het schooljaar al wel rijp zijn om de stap naar groep 3 te maken (Algemene onderwijsbond, 2016). In onderzoek van het Kohnstamm Instituut is gekeken of een voor- en vroegschoolse programma minder achterstand kan opleveren in de overgang naar groep 3 (Veen, Veen van der, Karssen, & Roeleveld, 2013). Door kinderen voor te bereiden op groep 3 wordt er geprobeerd de overgang te verkleinen. Doorgaans komt in de onderzoeken terug dat door de grote verschillen tussen groep 2 en groep 3 een kind nog niet klaar lijkt te zijn voor de overgang van spelend leren bij de kleuters naar 'stilzittend' leren in groep 3 (Huizenga & Damstra, 2016). De overstap naar groep 3 is groot en spannend voor jonge kinderen en hun ouders en de keuze om kleuters nog een jaartje te laten kleuteren is makkelijker gemaakt (Schorr & Marchand, 2007).

De discussie over de overgang van groep 2 naar groep 3 bestaat ook op de onderzoeksschool. De leerkrachten van de groepen 1/2 en 3 vragen zich af welke stap, de overgang van groep 2 naar groep 3 kan versoepelen. Leerkrachten ervaren dat de stap van groep 2 naar groep 3 groot is voor de kleuters aangezien de werkvormen die in de kleutergroepen worden gehanteerd niet meer worden toegepast in groep 3 ([zie bijlage 2](#)). In groep 3 komen andere werkvormen terug, er wordt op een andere manier les gegeven en kinderen komen minder tot spelen. Leerkrachten spreken uit dat ze het belang zien om spel goed onder de aandacht te houden in zowel de kleutergroepen als groep 3 ([zie bijlage 3](#)). Kinderen doen met

---

¹ Interconfessioneel staat voor onderwijs dat is gebaseerd op verschillende geloofsovertuigingen

rollenspel sociale vaardigheden en ervaringen op, om grip te krijgen op de wereld om hen heen (Oers, 2011) ([zie 2.3](#)).

1.3. Huidige situatie

De onderzoeksschool wil een soepele overgang voor de kinderen die van groep 2 naar groep 3 gaan. Vanuit het vooronderzoek wordt geconstateerd dat er een groot verschil is tussen spelend en 'stilzittend' onderwijs in deze twee groepen. In de kleutergroepen wordt er ontwikkelingsgericht gewerkt en in groep 3 wordt er programmagericht gewerkt aan de hand van methodes. In een vooronderzoek hebben de onderbouwleerkrachten van de groepen 1 tot en met 3 en de internbegeleiders, in een vragenlijst (Kruijk de, 2016) aangegeven waar zij problemen zien in de overgang van groep 2 naar 3 ([zie bijlage 2](#)). Hieruit komt naar voren dat er verschillen in de werkwijzen en het leeraanbod tussen groep 2 en 3 zijn maar de groep 3 leerkrachten zijn van mening dat de kinderen voldoende ontwikkeld zijn voor de werkwijzen van groep 3 ([bijlage 5](#)). Zij beroepen zich op de theorie, dat naarmate een kind ouder wordt, het beter in staat is om bewust te leren en om input die anderen hebben gegeven, te verwerken (Grift, 2015). Waar bij de onderbouwleerkrachten wel een gezamenlijk inzet mogelijk is, is spel. Zij ervaren net als andere scholen een overgang in spelend leren bij de kleuters naar 'stilzittend' leren in groep 3 (Huizenga & Damstra, 2016). Spel is belangrijk bij het beter inspelen op ontwikkelingsverschillen en een soepele overgang van kleuter naar schoolkind (Huizenga & Damstra, 2016). Om een minder sterk onderscheid tussen spelend leren en zittend leren te creëren is spel geïntegreerd in groep 3. Groep 3 beschikt sinds dit schooljaar over een huishoek, een constructiehoek, een bouwhoek en speelleermaterialen zoals de kralenplank. Zo wil de school meer spelmogelijkheden creëren voor groep 3 en de overgang van groep 2 naar groep 3 verkleinen.

De introductie van spel verandert de organisatie en taken in klassenmanagement in groep 3. Nieuw is het inrichten van de hoeken en het organiseren van spelactiviteiten gedurende het zelfstandig werken. Leerkrachten van groep 3 moeten spel van kinderen gaan observeren en voldoende kennis hebben om op te merken wat belangrijk is in die observaties. In gesprekken geven groep 3 leerkrachten aan dat er weinig spelactiviteit wordt geobserveerd in onder andere de huishoek en de groep 3 leerkrachten beschikken niet over de kennis om dit spel te verrijken ([bijlage 5](#)). Hierdoor verandert er te weinig. Kinderen kiezen niet voor de huishoek en het spel dat er geobserveerd wordt is van korte duur. In de kleutergroepen observeren kleuterleerkrachten rijk rollenspel en maken de kinderen vooruitgang in de ontwikkeling rondom rollenspel. Vanaf groep 3 stagneert de ontwikkeling van rollenspel terwijl leerkrachten deze ontwikkeling wel verder willen ontwikkelen.

Dit probleem speelt niet alleen op de onderzoeksschool. In 2005 is in Nederland landelijk aandacht gevraagd voor de grote verschillen in groep 1 en 2 enerzijds en die van groep 3 anderzijds. Spel komt in groep 3 minder aan de orde en er wordt

grotendeels in het platte vlak gewerkt met methodes voor lezen, schrijven en rekenen (Aalsvoort, Sluis, Kegel, Broos, & Hoeven-van Doornum, 2007). Leerkrachten hebben geen houvast door het ontbreken van de centrale richtlijnen of criteria voor de overgang van groep 2 naar 3 (Aalsvoort, Sluis, Kegel, Broos, & Hoeven-van Doornum, 2007). De onderzoeksschool ziet het belang van de overgang in de spelontwikkeling van groep 2 naar groep 3 maar weet nog niet hoe dit aangepakt moet worden.

1.4. Gewenste situatie

De gewenste situatie is een doorgaande lijn in de spelontwikkeling aanbrengen, voor de kinderen die van groep 2 naar groep 3 gaan, met daarbij de focus op rollenspel. Dit omdat bij rollenspel de laagste betrokkenheid wordt geconstateerd door de leerkrachten van groep 3. In samenwerking met de onderzoeksschool wordt onderzocht welke interventies de betrokkenheid bij groep 3 leerlingen vergroten rondom spel. Hier komen passende interventies en handvatten uit voor groep 3 leerkrachten waarmee spel verrijkt kan worden. De betrokkenheid wordt gemonitord door spel te observeren aan de hand van de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994). De gewenste eindsituatie is een verbetering zien in de betrokkenheid gedurende rollenspel in de groepen 3. Er is voldoende ruimte in het onderzoek om te experimenteren en om na te gaan welke aanpassingen passend zijn voor de onderzoeksschool.

1.5. Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is de betrokkenheid in rollenspel van de kinderen van groep 3 vergroten. Om het onderzoek af te bakenen wordt rollenspel geobserveerd in de huishoek. Leerkrachten willen dat kinderen in de huishoek voor langere tijd met volgehouden aandacht kunnen spelen en zich blijven door ontwikkelen op het gebied van rollenspel. Daarnaast willen leerkrachten meer kennis opdoen van: verschillen in ontwikkelingsniveaus van kinderen; het belang van spel en spelontwikkeling; systematisch observeren van spel; hoe je via spel bij kinderen ontwikkeling kunt stimuleren en hoe je een rijke leeromgeving kunt creëren.

Kernbegrippen voor dit onderzoek zijn: Betrokkenheid, rollenspel, spel verrijken, groep 2 en groep 3, overgang versoepelen, werkvormen en manieren van lesgeven, thematisch werken en ontwikkelingsgericht en programmagericht werken.

2. Theoretische onderbouwing en onderzoeksvraag

2.1. Spelen

In de visie van de onderzoeksschool komt het belang van een doorgaande lijn in spel naar voren. Spelactiviteiten zijn noodzakelijk voor het totale ontwikkelproces van jonge kinderen (Janssen-Vos & Pompert, 2001). In de kleutergroepen op de onderzoeksschool worden activiteiten spelenderwijs uitgevoerd. Spelen is volgens Grift (2015) een effectieve manier van leren, doordat het kind situaties kan oefenen die het (nog) niet in het echt mee zal maken, zoals zelf boodschappen doen. Volgens Jean Piaget (1970) is spel een uitingsvorm van de cognitieve ontwikkeling. De visie van Friedrich Fröbel (1782-1852) op spel en vooral op ontwikkeling van jonge kinderen is dat onderwijs een creatief en dynamisch proces moet zijn (Pompert & Schiferli, 1993). De Russische psycholoog Lev Vygotsky (1896-1934) stelt dat spelen een manier is om verwende kinderen te voorkomen, omdat ze door spel sociale regels en gedragsregels kunnen oefenen. Als kleuters zich voldoende ontwikkelen tijdens hun spel, zal dat bijdragen aan hun verdere ontwikkeling en het leren. Kleuters hebben daar onder andere leerkrachten bij nodig. Het spel waarderen, begeleiden en stimuleren is echter niet makkelijk (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010).

In mijn eigen praktijk zie ik kleuters in een korte periode sprongen maken in hun ontwikkeling door middel van spel. Ontwikkeling bij jonge kinderen is vast te stellen aan veranderingen die bij hen optreden. Er verandert veel in uiterlijk, gedrag, vaardigheden en kennis (Kohnstamm, 2009). Spelen speelt een centrale rol in de ontwikkeling van jonge kinderen (Bosch & Boomsma, 2014). Op de onderzoeksschool spelen kleuters het grootste gedeelte van de dag met de speelleermaterialen in de klas of bijvoorbeeld in de huis-, bouw- of leeshoek. In de groepen 3 komen deze speelhoeken ook voor maar daar komt vrij spel alleen in de middagen aan bod. De kinderen kunnen vrij spelen in de huishoek. De huishoek van groep 2 is in vergelijking met de huishoek van groep 3 rijker aangekleed. De oppervlakte in speelruimte is ruimer en er is een rijker aanbod aan materialen en verkleedkleding wat spel uitlokt bij jonge kinderen (Oers, 2011). In groep 2 kunnen kinderen via spel hun affectieve behoeftes, motorische handelingen, verbeeldingskracht en cognitieve mogelijkheden kwijt. Dit is voor jonge kinderen belangrijk om te groeien in hun ontwikkeling (Beet-Kessens, Caminada, & Galama-Koolen, 2010). In groep 3 loopt deze ontwikkeling niet goed door omdat kinderen weinig rollenspel spelen en weinig betrokkenheid laten zien in de karig ingerichte huishoek.

2.2. Wanneer is een kind in staat tot zittend leren?

Op de onderzoeksschool wordt geconstateerd dat de kinderen met name in het begin van groep 3 nog erg moeten wennen aan het lange stil zitten. Uit observaties blijkt dat kinderen nog een grote speelbehoefte hebben en hun aandacht snel verslapt tijdens instructies. Psycholoog Vervaeke (2007) benoemt dat een kind rond de leeftijd van drie jaar, psychologisch nog volop in ontwikkeling is maar nog niet schoolrijp. De fase tussen zes en acht jaar is de fase van het jonge schoolkind (Vervaeke, 2007). Grote delen van het reguliere basisonderwijs in Nederland gaan ervan uit dat dat vóór zes jaar is, namelijk voor zover men al met (aanvankelijk) schrijven, lezen en rekenen begint, terwijl het doorsnee kind pas na zes jaar psychologisch voldoende voor is toegerust (Vervaeke, 2007). De overgang van het jonge kind naar 'schoolkind' wordt op de onderzoeksschool gemiddeld geconstateerd rond halverwege of eind groep 3 (leeftijd: 6,5 tot 7 jaar). Aangezien men het bij groep 3 leerlingen ook nog heeft over het jonge kind is het belangrijk rekening te houden met hun behoeftes. Leerkrachten moeten beseffen dat jonge kinderen op een andere wijze leren dan oudere kinderen. Jonge kinderen leren door spontane activiteiten die ze leuk vinden. Juist de activiteiten die hen boeien, kunnen een rijke bron van leerprocessen bieden. Rollenspel levert bijvoorbeeld een bijdrage aan de brede ontwikkeling. Dit is een 'rijkere' activiteit dan werkbladen invullen (Bosch & Boomsma, 2014). Bosch & Boomsma (2014) zijn van mening dat de keuze voor activiteiten die voorbereiden op het leren in groep 3 altijd afgestemd moeten worden op de ontwikkeling van het kind. Het is daarbij belangrijk dat leerkrachten zich bewust zijn van de mijlpalen die jonge kinderen moeten behalen om werkelijk 'rijp' te zijn, voor het formele leren (Bosch & Boomsma, 2014). Voor de onderzoeksschool is het waardevol om ook in groep 3 nog bezig te zijn met activiteiten die spelenderwijs worden aangeboden. Zo ontwikkelen jonge kinderen basisvaardigheden die nodig zijn om als schoolkind te kunnen functioneren (Goorhuis-Brouwer & Levering, 2006).

Peuters en kleuters worden van binnenuit gedreven om te leren en om zich te ontwikkelen (Grift, 2015). De reden daarvoor is biologisch en gericht op de overleving van het individu en de soort. Naarmate een kind ouder wordt is het beter in staat om bewust te leren en om input die anderen hebben aangereikt, te verwerken. Daar begint het verschil tussen leren – door het kind – en onderwijzen - door de leerkracht – te ontstaan (Grif, 2015).

2.3. Spel als inzet voor een soepele overgang van groep 2 naar groep 3

Uit de bovenstaande alinea komt naar voren dat we bij groep 3 leerlingen nog spreken over het jonge kind. Waar leerkrachten zich voor moeten behoeden is de schoolse benadering van het jonge kind. Het verstoort het spelende gedrag en frustreert de ontwikkeling van kinderen en is al helemaal niet effectief (Grift, 2015). De onderzoeksschool ziet de voordelen van het verrijken van spel binnen de groepen 3 om tegemoet te komen aan de behoeftes van kinderen.

Om een indruk te krijgen hoe andere scholen in de omgeving kinderen tegemoet komen in hun spelbehoeftes, heb ik een Jenaplanschool bezocht. Zij hebben meerdere combinatiegroepen waaronder ook een groep 2/3 combinatie. Groep 3 doet hier veel mee met de spelactiviteiten van groep 2. De klassen zijn voorzien van rijk aangeklede hoeken en beschikken over veel speelmateriaal. Leerstof wordt aangeboden op eigen niveau en de leerkracht plant momenten in waarbij groep 3 instructie volgt. De andere momenten van de dag zie je dat de kinderen van groep 3 meespelen met hun klasgenootjes. Volgens Bosch & Boomsma (2014) kan de overgang in onder andere spel verkleind worden door een combinatiegroep 2/3 samen te stellen. Een groep waar (oudste) kleuters en groep 3 kinderen bijeen zijn en professioneel begeleid worden door dezelfde leerkracht. Op de onderzoeksschool zijn er momenteel alleen combinatiegroepen 1/2. Een combinatiegroep 2/3 is momenteel niet haalbaar voor de onderzoeksschool in verband met het ontbreken van financiële- en onderwijsmiddelen.

2.4. Focus op rollenspel

Om spel af te bakenen in de observaties wordt er in het onderzoek gekeken naar de ontwikkeling van rollenspel. Bij rollenspel spelen kinderen handelingen en gebeurtenissen na die herkenbaar zijn vanuit de eigen omgeving en die interessant zijn. Dit bevordert hun sociaal-emotionele ontwikkeling (Janssen-Vos & Pompert, 2001). Rollenspel stimuleert de motorische ontwikkeling, stimuleert sociale vaardigheden, maakt ervaringen met de wereld mogelijk, vergemakkelijkt het omgaan met emoties, stimuleert taalontwikkeling, lokt uit tot probleemoplossend denken en zorgt ervoor dat de kinderen grip krijgen op de wereld om hen heen (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010).

In de huishoek komen kinderen tot spel waar ze in het dagelijks leven mee te maken krijgen (Pompert & Schiferli, 1993). Kinderen spelen rollen na van volwassenen die dicht bij de eigen werkelijkheid staan zoals de rol van moeder die een baby toedekt. Ook medespelers krijgen een rol, poppen krijgen bijvoorbeeld namen en de kinderen gaan namens de pop praten. Zo ontstaat het eenvoudige rollenspel (Janssen-Vos & Pompert, 2001). Het begin van rollenspel is nog sterk gebonden aan materialen. Het zijn de voorwerpen die de handelingen van de kinderen bepalen en nog niet zozeer de rollen die daarbij horen. Dit is terug te zien in de praktijk. Als kinderen beschikken over een fotocamera in de huishoek wordt het spel daaraan aangepast. De kinderen doen alsof ze foto's maken en het spel komt daar vandaan op gang. Als kinderen meer ervaring hebben in rollen, kunnen deze verbeeld worden. Dan zijn ze ook in staat om het symbolische spel te spelen waarin ze de vrijheid nemen om rollen te spelen zoals zij dat willen (Janssen-Vos F., 2004). Dit wordt onder andere teruggezien in spel waarbij belevingen worden nagespeeld. Kinderen doen alsof zonder de bijbehorende materialen. Het spel blijft dan goed op gang omdat het interessant is.

De ontwikkeling van het rollenspel gaat door bij drie- tot ongeveer zevenjarige (Janssen-Vos F., 2004). Dat betekent dat er nog ontwikkelmogelijkheden zijn voor groep 3 leerlingen, op het gebied van rollenspel, aangezien de leeftijd van groep 3 leerlingen tussen de zes en zeven jaar is.

Om rollenspel te bevorderen wordt een beroep gedaan op een aantal kwaliteiten ([bijlage 9](#)). Als een kind onvoldoende sociaal vaardig is om samen tot spel te komen kan dit het rollenspel belemmeren. Hetzelfde geldt voor de aanwezigheid van voldoende interessante materialen. Naast spelmateriaal kan je rollenspel bevorderen door kinderen input te geven of door mee te spelen (Beets-Kessens & Memelink, 2009). Ook wordt rollenspel rijker naarmate kinderen kunnen rekenen op anderen die in dat spel meegaan en aanvullende rollen voor hun rekening nemen (Janssen-Vos F., 2004).

2.5. Observeren van spelontwikkeling

In het onderzoek wordt onderzocht welke interventies meer betrokkenheid opleveren bij groep 3 leerlingen tijdens spel. Betrokkenheid is een toestand waarin kinderen zich bevinden wanneer ze op een intense manier met iets bezig zijn (Laevers, Menu, Jackers, & Moons, 2014). Door na te gaan hoe betrokken de kinderen voor- en achteraf aan het spelen zijn in de huishoek wordt in kaart gebracht of de interventies een gewenst effect hebben rondom spel. Dit meetinstrument wordt gehanteerd in de combinatiegroepen 1/2 waardoor het een logisch vervolg geeft om dit meetinstrument in te zetten in groep 3. De Leuvense betrokkenheidsschaal bestaat uit een lijst van zes betrokkenheidssignalen (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994): Concentratie; Persistentie; Openheid en nauwgezetheid; Intense mentale activiteit; Motivatie en voldoening; Exploratiedrang.

Behalve de betrokkenheid wordt in het onderzoek ook de kwaliteit van spel in kaart gebracht met de algemene observatiewijzer voor spel van Bomhof & Trossel (1989) ([bijlage 12](#)). Zo worden resultaten met elkaar vergeleken en kan er worden gezocht naar overeenkomsten in de betrokkenheid en de kwaliteit van spel. Op deze manier wordt de kwaliteit van het onderzoek gewaarborgd.

2.6. Ontwerpen van een rijke leeromgeving voor spel

Op de onderzoeksschool wordt in groep 1/2 op een andere manier lesgegeven als in groep 3. In de alinea's hieronder komen de verschillende werkvormen en manieren van lesgeven terug en wordt beschreven welke bijdragen aan het ontwerpen van een rijke leeromgeving.

2.6.1. Programmagericht en ontwikkelingsgericht onderwijs

In groep 1/2 en groep 3 komt een ander type onderwijs terug. De kracht van ontwikkeling in de kleutergroepen zit in het handelend leren. De leerkrachten en de kinderen zijn beide actief in het leerproces. Deze kenmerken komen overeen met het ontwikkelingsgerichte onderwijs (Wetserman & Oers, 2004). In groep 3 komen kenmerken van programmagericht onderwijs terug. De leerkracht stuurt en de kinderen volgen. Het onderwijs daar is systematisch en methodisch en het leren is gericht op resultaten (Wetserman & Oers, 2004). Onderwijs bij kleuters heeft als uitgangspunt samen actief en betrokken leren met open activiteiten die geen sturing hebben of worden begeleid (zie negen-velden-schema in [bijlage 1](#)) (Janssen-Vos F. , 1996). Kortgezegd komt in groep 1/2 de ontwikkelingsgerichte benadering terug en in groep 3 de programmagerichte benadering. Gedurende spelactiviteiten hanteert groep 3 de ontwikkelingsgerichte benadering. De spelactiviteiten zijn open activiteiten en hebben geen sturing of begeleiding nodig.

2.6.2. Spelwerktijd in groep 2 en groep 3

In groep 3 komt vrij spel één keer per dag aan bod gedurende de zelfstandig werken les met de duur van één uur. De kinderen kiezen op het planbord een activiteit in of buiten het klaslokaal. De kleuters komen tot vrij spel gedurende de speelwerktijd. Speelwerktijd is de periode waarbinnen kinderen spelen en werken met verschillende ontwikkelings- en spelmaterialen (Bosch & Boomsma, 2014). Het spel in groep 3 is vergelijkbaar met de speelwerktijd bij de kleutergroepen. De kinderen kiezen aan de hand van het planbord activiteiten die vergelijkbaar zijn met de activiteiten in groep 1/2. De kinderen spelen individueel, in kleine of grote groepen; vrij of aan de hand van een opdracht. Tijdens de speelwerktijd is de rol van de leerkracht zowel leidend als begeleidend en voert de leerkracht de volgende taken uit: observeren en vanuit die observatie waar nodig begeleiding bieden om kinderen te ondersteunen en te stimuleren in hun ontwikkeling; zorgen voor een uitdagende en geordende leeromgeving; op de hoogte zijn van de mogelijkheden en materialen; kinderen stimuleren om hun bezigheden te plannen en de activiteit met de kinderen nabespreken (Bosch & Boomsma, 2014). Deze taken worden in de kleutergroepen consequent uitgevoerd. In de groepen 3 voeren de leerkrachten deze taken gedeeltelijk uit. In groep 3 wordt spel geobserveerd maar de leerkrachten weten niet

welke begeleiding aan kinderen geboden moet worden om hen te stimuleren in hun ontwikkeling. Verder is de leeromgeving voorzien van weinig materialen en weten de leerkrachten niet hoe de huishoek uitgebreid kan worden in de omgeving en met welke materialen. De spelactiviteiten worden niet met kinderen gepland of nabesproken dus daar valt nog winst te halen voor groep 3.

2.6.3. Thematisch spelen

Door thematisch te werken komen de leerkrachten tegemoet aan de interesses en belevingen die dicht bij de kinderen staan. De thema's worden gehaald uit de methode Kleuterplein (Bijlhout, Menne, & Zouw, z.d.) en Kleuteruniversiteit (geraadpleegd van: <https://www.kleuteruniversiteit.nl/>, z.j.). Thematisch onderwijs biedt rijke contexten waarmee kinderen vooruit kunnen met leren en leven (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). Bij thematisch werken gaat het om het samen invullen van een onderwerp: initiatieven en vragen van kinderen worden hierbij betrokken (Janssen-Vos F., 2004).

In groep 3 werken de kinderen aan de hand van methodische lessen die niet gekoppeld zijn aan een thema. In de kleutergroepen wordt de huishoek steeds aangekleed en aangepast aan het thema. Een thematisch aanbod versterkt de samenhang tussen de verschillende activiteiten, past bij de beleving van jonge kinderen en geeft hen de gelegenheid zich te verdiepen in het onderwerp op een manier die bij hen past (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). Vos, Dekkers & Reehorst (2007) geven aan dat thematisch onderwijs een positieve invloed heeft op de betrokkenheid van de kinderen en helpt bij de integratie van vakgebieden. Door thematisch onderwijs, projectonderwijs en verhalend ontwerpen wordt onderwijs in zinvolle contexten aangeboden (Vos, Dekkers, & Reehorst, 2007). Met deze vorm van onderwijs wordt de werkelijkheid de klas in gehaald (Letschert, 1995). Hierbij wordt de huishoek en het rollenspel betekenisvol voor de kinderen en verhoogt het de betrokkenheid.

2.7. Wat is haalbaar op de onderzoeksschool in groep 3 om spel te verrijken?

Bij het verrijken van spel gaat het om het uitbreiden van de spelmogelijkheden voor kinderen door het verdieping te geven (Muller & Cohen de Lara, 2013). In de paragraaf hierboven ([2.6.](#)) zijn een aantal manieren benoemd om spel te verrijken. In dit onderzoek wordt er bij de verrijking van spel rekening gehouden met continuïteit en het soepele verloop van groep 2 naar groep 3. Continuïteit in werkvormen kan bijdragen aan een soepele overgang in spelontwikkeling van groep 2 naar groep 3 (Dalton & Tharp, 2002). Daarom heeft de onderzoeksschool de voorkeur voor een ontwikkelingsgerichte benadering op het gebied van spel, te vergelijken met het type onderwijs bij de kleuters. Bij ontwikkelingsgericht onderwijs speelt de rol van de leerkracht een belangrijke rol (Frea Janssen-Vos, 2004). Bij de voorbereiding van activiteiten dienen leerkrachten te beginnen bij het kind, daardoor wordt er meer stilgestaan bij de interesse en beleving van het kind (Bosch & Boomsma, 2014). Leerkrachten moeten opmerken als een kind discontinuïteit ervaart en een nieuwe ontwikkelingsstap wil maken (Beet-Kessens Caminada, & Galama-Koolen, 2010). Leerkrachten van groep 3 moeten kinderen dus observeren gedurende spel om dit op te kunnen merken.

Het spel bij de kleuters wordt vooral geleid door het thema van de methode 'Kleuterplein' (Bijlhout, Menne, & Zouw). In groep 3 worden er geen thema's ingezet voor het ontwerpen van spel binnen de klas. De methode 'LIJN 3' (Meer, z.j.) is een methode voor groep 3 die gepaard gaat met thema's. De methode van Malmberg werkt aan lees- taalvaardigheden aan de hand van thema's die aansluiten bij de belevingswereld van kinderen. De onderzoeksschool beschikt niet over deze methode maar het zou voor de leerkrachten van groep 3 ondersteuning kunnen geven in het thematisch werken. Op die manier zou groep 3 aan kunnen sluiten bij de werkvorm thematisch werken die in de kleutergroepen wordt gehanteerd. Daarnaast geeft een opzet voor thematisch werken handvatten aan leerkrachten ([bijlage 7](#)) (Beets-Kessens & Memelink, 2009).

In [paragraaf 2.6.2.](#) wordt aangegeven welke taken een leerkracht uitvoert gedurende de speelwerktijd. Het kan waardevol zijn voor de verrijking van spel als die taken worden uitgevoerd door groep 3 leerkrachten. Om groep 3 leerkrachten te ondersteunen in het uitvoeren van deze taken is er een plan van aanpak voor spelbegeleiding opgesteld ([bijlage 10](#)) (Beets-Kessens & Memelink, 2009). Het plan geeft structuur en inzicht in de interventies op spel. In het plan komt ook het verrijken van materialen in terug.

'Door alleen of met elkaar systematisch en regelmatig te reflecteren, onderzoek je wat je als leerkracht ervaart, doet en zegt en wat het effect daarvan is op het kind' (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). De onderzoeksschool kan dit bereiken door contactmomenten met elkaar in te plannen waar ruimte is om te reflecteren op spel. Klassenbezoekjes zouden ook positief kunnen bijdragen aan het opdoen van ideeën en het uitwisselen van gedachten hierover.

2.8. Hoofdvraag en deelvragen

Hoe kan er in groep 3 van de onderzoeksschool een doorgaande spellijn vanuit groep 2 tot stand komen om de betrokkenheid in rollenspel bij kinderen te vergroten, zodat ze zich in vrije spelmomenten kunnen door ontwikkelen?

Deelvragen:

- Hoe kan de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd worden bij de groep 3 leerlingen?
- Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren?
- Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?
- Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?

3. Onderzoeksstrategie en methoden

3.1. Onderzoeksstrategie

Ik kies in dit onderzoek voor een actieonderzoek gericht op de praktijk met als focusgroep de leerkrachten van groep 3. Een actieonderzoek is gericht op eigen handelen van docenten en de situatie waarin dat handelen plaatsvindt waarbij leerlingen gebruikt worden als informatiebron (Ponte, 2002). Door interventies te plegen en na te gaan wat de oorzaken en gevolgen zijn van de handelingen wil ik de hoofdvraag kunnen beantwoorden.

3.2. Triangulatie

Bij triangulatie gaat het om informatie verzamelen met behulp van verschillende bronnen en/of verschillende methoden binnen één bron (Ponte, 2002). Door verschillende bronnen, technieken, instrumenten en methodes te combineren en/of herhaaldelijk in te zetten, wordt er aan de hand van een driehoeksmeting de kwaliteit van het onderzoek gewaarborgd. De aannemelijkheid, herkenbaarheid en bruikbaarheid van de conclusies wordt op deze manier vergroot (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). In het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende bronnen en verschillende methoden voor de informatieverzameling.

3.3. Validiteit en betrouwbaarheid

Validiteit van een onderzoeksinstrument verwijst naar de mate waarin het instrument werkelijk meet wat er in het onderzoek gevraagd wordt (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). Dit onderzoek is valide omdat er gebruik is gemaakt van meerdere onderzoeksinstrumenten die voldoen aan de kwaliteitscriteria van Lange de, Schuman, & Montessori (2011). De respondenten hebben via vragenlijsten, contactmomenten en groepsinterviews, gereageerd op het onderzoeksdoel. In dit hoofdstuk wordt beschreven waarom onderzoeksinstrumenten bruikbaar en herkenbaar zijn voor het onderzoek.

Bij externe validiteit gaat het om de mate waarin de conclusies te generaliseren zijn naar externe situaties (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). De observaties en interventies zijn specifiek gericht op de praktijksituatie op de onderzoeksschool. In externe situaties kunnen de conclusies en aanbevelingen uit dit onderzoek een ander resultaat opleveren.

Onderzoek is betrouwbaar als de meetinstrumenten bij het tweede meetmoment hetzelfde resultaat oplevert (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). Door in dit onderzoek gebruik te maken van vragenlijsten en contactmomenten scoren de

gegevens meer op betrouwbaarheid dan op validiteit. Bij het maken van de vragen in de interviews en overige contactmomenten, wordt er op gelet of de vragen gericht zijn op de onderzoeksvraag. In het onderzoek zijn een aantal vragen herhaaldelijk gesteld aan de participanten om na te gaan of hier dezelfde antwoorden uit kwamen als voorheen om de betrouwbaarheid te vergroten. De vragen die voorheen in een interview gesteld waren werden dan met hetzelfde antwoord bevestigd tijdens bijvoorbeeld een bouwvergadering. Door de betrokkenheid bij dezelfde groep kinderen voor- en achteraf te meten wordt gekeken of de interventies effectief zijn rondom de betrokkenheid bij rollenspel.

3.4. Ethische aspecten

Het is van belang dat een onderzoek objectief uitgevoerd wordt. Gedragcodes beschrijven daarbij gewenst gedrag bij wetenschappelijk onderzoek. Dit gewenste gedrag draagt uiteindelijk bij aan een hogere kwaliteit van het eindproduct (Andriessen, Onstenk, Delnooz, Smeijsters, & Peij, 2010). Een ethisch dilemma is dat de data van dit onderzoek subjectief worden gegeven. Om het onderzoek zorgvuldig te maken ben ik steeds in overleg geweest met alle betrokkenen. Ik heb naast praktijkervaring ook de theorie besproken met de betrokkenen en we zijn samen steeds uitgegaan van de hulpvraag en passende aanbevelingen die haalbaar zijn voor de groep 3 leerkrachten en die recht doen aan de doorgaande lijn in spel van groep 2 naar groep 3.

Het onderzoek wordt uitgevoerd aan de hand van een relevante en uitvoerbare onderzoeksvraag waarbij gebruikt is gemaakt van gedocumenteerde bronnen. Alle belanghebbenden zijn betrokken bij het onderzoek en er is realistisch gekeken in hoeverre de belanghebbenden een rol spelen in de onderzoeksresultaten. Onderzocht is welke resultaten bruikbaar zijn binnen de praktijk. Hierbij is rekening gehouden met passende aanbevelingen voor de groep 3 leerkrachten aangezien de hulpvraag door hen is ingebracht. Dit zijn de betrokkenen die de interventies uitvoeren. Het moet voor alle betrokkenen zichtbaar worden dat de kinderen van groep 3 baat hebben bij de interventies.

Het onderzoek is zorgvuldig door gebruik te maken van meerdere bronnen en methoden die op de juiste wijze worden gehanteerd en gerapporteerd. Ik ben kritisch ten aanzien van in de praktijk gehanteerde opvattingen en probleemdefinities. In de keuze van onderzoeksmethoden is er rekening gehouden met het plan van aanpak en niet de gewenste uitkomsten. Alle deelnemers blijven in het onderzoek anoniem door geen echte namen te benoemen en er wordt respectvol omgegaan met gegevens en data die uit het onderzoek voortkomen.

3.5. Participanten

De mensen die meedoen aan het onderzoek zijn de participanten (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). In dit onderzoek participeren de volgende mensen: leerkrachten van groepen 1/2 (drie fulltime leerkrachten en twee parttimeleerkrachten). Zij participeren in de gesprekken gedurende de contactmomenten. Zij dragen bij in het verstrekken van ervaringen en ideeën en denken mee in de probleemstelling en de interventies; leerkrachten van groepen 3 waaronder één fulltime leerkracht (30 met 7 jaar onderwijservaring) en twee parttimeleerkrachten (1 leerkracht van 31 jaar oud met 10 jaar onderwijservaring en de andere leerkracht is 27 jaar oud met 4 jaar onderwijservaring). Zij denken mee in probleemstelling en passende interventies. Daarnaast voeren zij de interventies uit en participeren ze aan de gesprekken, interviews en de vragenlijst; twaalf kinderen van groep 3. Met dit aantal worden er voldoende gegevens verzameld over de betrokkenheid en kan het onderzoeksdoel in beeld worden gebracht. De leerlingen variëren in leeftijd tussen de 6 en 7 jaar ([bijlage 15](#)). Deze groep kinderen zijn sociaalvaardig en beschikken over voldoende taalvaardigheid. Op die manier worden er geen kinderen geobserveerd die opvallen in hun sociaal emotionele ontwikkeling. Sociaal emotionele zwakke kinderen vragen dikwijls een individuele aanpak in hun ontwikkeling, ze staan niet centraal in het onderzoek en ze kunnen een negatief resultaat hebben op het onderzoeksdoel.

3.6. Onderzoeksmethoden

In de volgende paragrafen wordt er per methode aangegeven op welke manier informatie is verzameld in dit onderzoek. In [bijlage 16](#) worden de deelvragen met de bijbehorende methode in kaart gebracht.

3.6.1. Focusgroep

De focusgroep in het onderzoek zijn de leerkrachten van groep 1/2 en 3. Een focusgroep bestaat uit een beperkt aantal mensen die tijdens een voorbereid en georganiseerd gesprek elkaars opvattingen en overtuigingen verkennen en inventariseren (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011). Samen met de internbegeleider van de onderbouw hebben er om de vijf weken bouwvergaderingen plaatsgevonden waarbij bevindingen, ervaringen, kennis, en opvattingen over spel met elkaar werden gedeeld. Vooraf heb ik de bijeenkomsten voorbereid door een overzicht te maken van het gespreksonderwerp en de eventuele vragen die daarbij beantwoord moesten worden. In de gesprekken heb ik zorg gedragen voor de betrokkenheid van de deelnemers en dat de focus bij het onderzoek bleef. In het

tijdspad ([bijlage 8](#)) is zichtbaar wanneer deze vergaderingen hebben plaatsgevonden.

Achteraf heeft er een gestructureerd groepsinterview plaatsgevonden met de groep 3 leerkrachten ([bijlage 13](#)). De vragen in het interview staan vooraf vast maar gedurende het onderzoek zijn ook ongestructureerde vragen gesteld zodat er doorgevraagd kon worden op informatie die van belang is voor het onderzoek. De deelvraag: *‘Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?’*, wordt hiermee beantwoord. De geïnterviewden kunnen in het gesprek aangeven welke werkvormen en manieren van lesgeven passend zijn binnen de groep op het gebied van spel.

Alle gegevens uit de observaties zijn voor- en achteraf geëvalueerd met de betrokkenen van het onderzoek. In overleg wordt vastgesteld welke interventies een positief effecten hebben op de betrokkenheid en passend zijn voor de onderzoeksschool.

3.6.2. Observaties

Observaties zijn waarnemingen die doelgericht en systematisch plaatsvinden. Bij doelgericht gaat het om informatie verzamelen die nodig is om de vragen in verschillende fasen te beantwoorden. Met systematisch wordt bedoeld het beargumenteerd vaststellen waarnaar je wilt kijken en op welke wijze je de waarnemingen wilt registreren en verwerken. Daarbij maak je onderscheid tussen feiten en interpretaties (Ponte, 2002). In dit onderzoek wordt geobserveerd met de volgende instrumenten:

De Leuvense Betrokkenheidsschaal:

Omdat de betrokkenheidssignalen reeds bekend zijn bij de leerkrachten van groep 3, is er gekozen voor de inzet van de Leuvense betrokkenheidsschaal. Door de Leuvense betrokkenheidsschaal te gebruiken wordt de betrokkenheid gedurende rollenspel in de huishoek voor- en achteraf geobserveerd en gemeten bij de kinderen van groep 3 (Laevers, Menu, Jackers, & Moons, 2014). Voor de onderzoeksschool is het belangrijk dat er een hoge betrokkenheid wordt waargenomen bij spel omdat kinderen tot ontwikkeling komen als er sprake is van betrokkenheid (Laevers, Menu, Jackers, & Moons, 2014). Het is een participerende observatie volgens een gestructureerd schema. In een vijfpuntschaal van ‘geen activiteit’ tot ‘onderbroken intense activiteit’, kan worden aangegeven in welke mate het kind opgaat in de activiteit (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994). Met de resultaten wordt in kaart gebracht of de interventies een gewenst resultaat opleveren in de praktijk. Door

de betrokkenheid te observeren kan de deelvraag: *‘Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?’* worden beantwoord. Door interventies te plegen en kinderen gedurende spel te observeren kan worden nagegaan welke interventies de betrokkenheid bij kinderen vergroot.

Plan van aanpak:

De groep 3 leerkrachten worden vooraf door mij geobserveerd aan de hand van een participerende observatie. Door ongestructureerd te observeren welke handelingen de leerkrachten uitvoeren om rollenspel te bevorderen kan er gekeken worden naar passende feedback en interventies voor de groep. Vanuit de aandachtspunten uit de observatie komt een plan van aanpak voor de leerkrachten met daarin passende interventies die structureel uitgevoerd kunnen worden (Beets-Kessens & Memelink, 2009) ([bijlage 10](#)). Hiermee kunnen de volgende deelvragen beantwoord worden: *Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren?; Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?*

Kijkwijzer inrichten speelruimte:

Met de kijkwijzer ‘inrichten speelruimte’ (Janssen-Vos F. , 2008) ([bijlage 11](#)) wordt er voor- en achteraf een participerende observatie uitgevoerd volgens een gestructureerd schema om na te gaan wat de kwaliteit is van de leeromgeving. Zo wordt er nagegaan wat er in de omgeving veranderd kan worden om de kwaliteit van spel te verbeteren. De deelvraag: *‘Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren?’* wordt hiermee beantwoord.

Algemene observatiewijzer voor spel

Met het algemene observatiewijzer voor spel, wordt voor- en achteraf een participerende observatie uitgevoerd volgens een gestructureerd schema om de kwaliteit van spel bij de groep 3 leerlingen in kaart te brengen (Bomhof & Trossel, 1989) ([bijlage 12](#)). Zo wordt naast het observeren van betrokkenheid de kwaliteit van spel beoordeeld en wordt de deelvraag: *‘Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?’* beantwoord.

3.6.3. Vragenlijst

In het onderzoek worden vragenlijsten ingevuld door de leerkrachten van groep 1/2 en 3 en door de internbegeleiders. Ik heb gekozen voor een vragenlijst omdat ik op die manier een groot aantal participanten kan bevragen, er voor hen meer tijd is om na te denken en het blijft anoniem. Zo voelen mensen meer vrijheid om eerlijk te antwoorden (Ponte, 2002). De vragen hebben betrekking op de interventies om betrokkenheid bij spel te vergroten. De betrokkenen geven in de vragenlijst aan welke aanpassingen zij belangrijk en haalbaar vinden ([bijlage 6](#)). Op die manier kan ik nagaan welke interventies passend zijn voor de onderzoeksschool. De volgende deelvraag wordt hiermee beantwoord: *Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?*

3.6.4. Literatuuronderzoek

Bij literatuuronderzoek gebruikt de onderzoeker de eigen observaties en gegevens om tot een verdiepte dialoog te komen met de onderzoeksliteratuur waarin vergelijkbare vragen of onderwerpen zijn onderzocht en worden beschreven (Lange de, Schuman, & Montessori, 2011).

In de theoretische onderbouwing ([hoofdstuk 2](#)) zijn verschillende bronnen bestudeerd voor een brede oriëntatie op het onderwerp. De theorie uit het onderzoek is gebruikt in gesprekken met de focusgroep en voor de interventies die zijn ingezet voor dit onderzoek. Met de theorie kunnen de volgende deelvragen beantwoord worden: *Hoe kan de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd worden bij de groep 3 leerlingen?; Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?.*

4. Data-analyse en resultaten

In dit hoofdstuk staat per methode beschreven welke analysemethoden gehanteerd zijn met de daar bijbehorende resultaten. Met de resultaten kan de onderzoeksvraag worden beantwoord. De gegevens die voortkomen uit het onderzoek vergelijk ik met de literatuur en dit is vervolgens teruggekoppeld naar de leerkrachten, directie en internbegeleiders. De interventies worden gericht op de klasseninrichting, de betrokkenheid van kinderen en het handelen van de docenten. Daarmee kan effect op de spelontwikkeling op de leerlingen van groep 3 worden aangetoond. Daarnaast heeft terugkoppeling met leerkrachten plaatsgevonden om na te gaan wat zij hebben ervaren in de praktijk en is onderzocht welke interventies passen binnen de onderzoeksschool.

4.1. Literatuuronderzoek

Door de leerkrachten van groep 3 is een hulpvraag ingebracht rondom het verrijken van rollenspel in de huishoek namelijk: Hoe kan er in groep 3 een rijke leeromgeving gecreëerd worden waarmee de betrokkenheid bij de leerlingen rondom rollenspel wordt verhoogd? In [hoofdstuk 2](#) komt de theoretische verdieping terug waarmee de volgende deelvragen zijn beantwoord: *Hoe kan de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd worden bij de groep 3 leerlingen? Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?*

De antwoorden op de deelvragen worden in hoofdstuk 2 gegeven. De kennis en interventies die hieruit zijn voortgekomen zijn ingezet gedurende overlegmomenten en observaties.

4.2. vragenlijst

In de vragenlijst zijn de interventies die zijn voortgekomen uit de theorie verwerkt. In de vragenlijsten hebben de leerkrachten van groep 1/2 en 3 en de internbegeleiders aangegeven welke interventies en aanpassingen zij haalbaar en belangrijk vinden voor de school. De vragenlijsten zijn afgenomen bij 9 respondenten. De resultaten worden weergegeven in de tabel hieronder.

Tabel 1: Resultaten vragenlijst interventies

Interventie / aanpassing	Ja	nee	% ja
Leerkrachten van groep 3 instrueren in het begeleiden van spel.	8	1	88%
Meespelen in de huishoek	7	2	77%
Vaker ervaringen delen in bouwvergaderingen. Samen vergaderen	8	1	88%
Materialen vaker vervangen / verwisselen	8	1	88%

Dramalessen uitvoeren om kinderen te inspireren in rollenspel	7	2	77%
Mijlpalen spel in kaart brengen met KIJK!	7	2	77%
Klassenbezoekjes inplannen: groepen 2 en 3 bij elkaar kijken	9	0	100%
Nieuwe methode van LIJN 3 inzetten om thematisch werken te bevorderen	8	1	88%
Thematisch werken in groep 3. Spel inrichten aan de hand van een thema	8	1	88%
Huishoek verrijken met materialen	9	0	100%
Kinderen betrekken bij het inrichten van de huishoek.	9	0	100%
Spel met de kinderen vooraf bespreken	8	1	88%
Spel met de kinderen evalueren	7	2	77%
Kennis verrijken rondom het verrijken van rollenspel door:			
- Inzicht in de ontwikkelingslijnen van KIJK!	7	2	77%
- Samen met kleutergroepen kennis delen/vergaderen	9	0	100%
- KIJK KIES en DOE inlezen	6	3	66%
- Cursus rondom het verrijken van rollenspel	1	8	11%
KIJK! als observatiemiddel inzetten in groep 3	2	7	22%
Ruimte verrijken door:			
- Huishoek groter te maken.	1	8	11%
- Kinderen buiten de huishoek te laten spelen	6	3	66%
Combinatiegroep 2/3	1	8	11%

Groen: meer dan 75% van de betrokkenen vinden de interventie passend

Oranje: 25% en 75% van de betrokkenen vinden de interventie passend

Rood: minder dan 25% van de betrokkenen vinden de interventie passend

Ik constateer uit deze gegevens dat de aanpassingen die 25% of minder van de respondenten passend vinden, niet optioneel zijn voor de onderzoeksschool. Deze interventies zijn volgens de respondenten niet passend of effectief voor de onderzoeksschool. Om het aantal interventies te beperken en te focussen op de interventies waar wel potentie in zit, is gekozen om aan de slag te gaan met de interventies die meer als 25% van de respondenten passend vinden. De passende interventies staan verwerkt in de activiteiten het [plan van aanpak](#) voor de groep 3 leerkrachten. Ik constateer uit de bovenstaande resultaten dat de overige aanpassingen waardevol en passend kunnen zijn om rollenspel te verbeteren en te verrijken voor de onderzoeksschool. Op die manier wordt deelvraag: *Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?*, concreter en deels beantwoord.

4.3. Focusgroep

Bouwvergaderingen

In gesprekken gedurende de bouwvergaderingen zijn de ervaringen van de ondernomen interventies gedeeld met de groep 1/2 leerkrachten. Er is teruggekoppeld op de resultaten van de vragenlijsten. De onderzoeksschool heeft in het overleg benadrukt dat ze meer voordelen zien in een homogene groep 3. Er kan beter klassikaal les worden lesgegeven, kinderen worden niet gesplitst als ze naar groep 4 gaan en jaarlijks hoeft niet gepuzzeld te worden welke kinderen je bij elkaar in de groep zet. De onderzoeksschool ziet meer voordelen in de verrijking van spel

door hoeken in de klas te creëren waar gespeeld kan worden. Gezamenlijk is besproken welke interventies passend en effectief zijn om uit te voeren in de praktijk. De volgende deelvraag kan hiermee beantwoord worden: *Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?* De bijeenkomsten zijn waardevol geëvalueerd omdat er bevindingen en ervaringen zijn gedeeld waar alle betrokkenen iets van kunnen leren. Er is onder andere besproken hoe groep 2 leerkrachten over het spel in groep 3 denken en er is ruimte ontstaan voor discussie. Normaal gesproken zijn de groep 3 leerkrachten niet betrokken bij de vergaderingen van groep 1/2 maar voor het onderzoek is het waardevol geweest om samen het onderwerp te bespreken.

Overlegmoment

Uit de observatie '[kijkwijzer inrichten speelruimte](#)' zijn passende interventies naar voren gekomen die in overleg met de leerkrachten van groep 3 zijn verwerkt in een '[plan van aanpak voor speluitbreiding](#)'. In overleg met de leerkrachten van groep 3 komen we tot de volgende interventies:

- Spel(repertoire) uitbreiden: Input geven aan de leerlingen aan de hand van dramalessen, prentenboeken, aankleden van de huishoek samen met kinderen. Laat meerdere kinderen in de huishoek, beperk het niet tot twee kinderen door het planbord af te bakenen.
- Veranderen van klassenregel. Kinderen mogen hun spel buiten de huishoek spelen. Zo mogen ze bijvoorbeeld in de gang of bouwhoek spelen.
- Materiaal van de kleutergroepen verdelen onder de groepen 3. Kinderen zelf materialen mee laten nemen.
- Materialen overzichtelijk in de klas opbergen.

De leerkrachten van groep 3 geven in het overleg aan dat ze de interventies verhelderd en realistisch vinden om uit te voeren. Met behulp van het plan van aanpak kan er gericht gewerkt worden met verrijken van spel. De leerkrachten hebben 35 weken gewerkt met het plan van aanpak waarbij er om de vijf weken overleg is geweest over de interventies die werden uitgevoerd. In het overleg achteraf is er vastgesteld welke interventies de betrokkenheid in spel hebben verhoogd en passend zijn voor de groepen 3. Hier komen de volgende interventies uit: Het spel richten op een thema dat aansluit bij de belevingswereld van kinderen; de huishoek samen met de kinderen inrichten en bespreken; meer aantrekkelijke materialen ter beschikking stellen die de mogelijkheid bieden tot handelend, ervarend en lerend spelen. De volgende deelvraag kan hiermee beantwoord worden: *Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?*

Groepsinterview

In het onderzoek zijn groepsinterviews afgenomen bij de groep 3 leerkrachten ([bijlage 13](#)). In de interviews zijn de interventies besproken die zijn uitgevoerd in de praktijk. Hieruit kwam naar voren welke interventies passend zijn voor de school en zijn de volgende deelvragen beantwoord: *Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren? Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?*

Tabel 2: Groepsinterview met groep 3 leerkrachten

Wat heeft gewerkt	Materiaal verrijken en maandelijks verwisselen: <i>'We merken dat nieuw materiaal kinderen een nieuwe input kan geven in spel.'</i> Samen met de kinderen de huishoek inrichten en voorzien van materialen: <i>'We hebben kinderen aangeboden om ook spulletjes van thuis mee te nemen. Je merkt dat de betrokkenheid dan veel groter is in spel.'</i> Samen met de onderbouw vergaderen: <i>'We merken dat het mee vergaderen met de onderbouw voor ons waardevoller is.'</i> Spel achteraf bespreken: <i>'Kinderen konden elkaar inspireren door hun spelervaringen te delen.'</i> Thematisch werken: <i>'Ik werd enthousiast over de leesmethode van lijn 3. Kinderen leren vanuit hun belevingswereld en dit kunnen we doortrekken naar andere activiteiten binnen de klas zoals het knutselen en spelen in de huishoek.'</i>
Wat heeft minder goed gewerkt	Meedoen met rollenspel: <i>'Je merkt dat andere kinderen of andere activiteiten in je klas meer tijd van je vragen. Zo kom je niet altijd aan het meedoen in spel. Als ik meespeel merk ik wel dat het leuke resultaten oplevert maar organisatorisch doe ik dit niet routinematig'</i> Drama activiteiten verzorgen: <i>'Ik kom daar niet structureel aan toe en het is me te vaak ontgaan om hier goed mee aan de slag te gaan'</i> Inlezen over spelontwikkeling: <i>'Daar ben ik niet aan toegekomen, misschien ook omdat het te veel is naast alle andere aanpassingen die we hebben verricht.'</i>
Wat is haalbaar voor een vervolg	Het verrijken van de ruimte: <i>'Volgend schooljaar maken we een gezamenlijke huishoek in de gang en gaan daar maandelijks een thema aan koppelen. We denken dat we met een grotere speelruimte op de gang en aan de hand van thema's meer kunnen bereiken rondom het verbeteren van rollenspel.'</i>

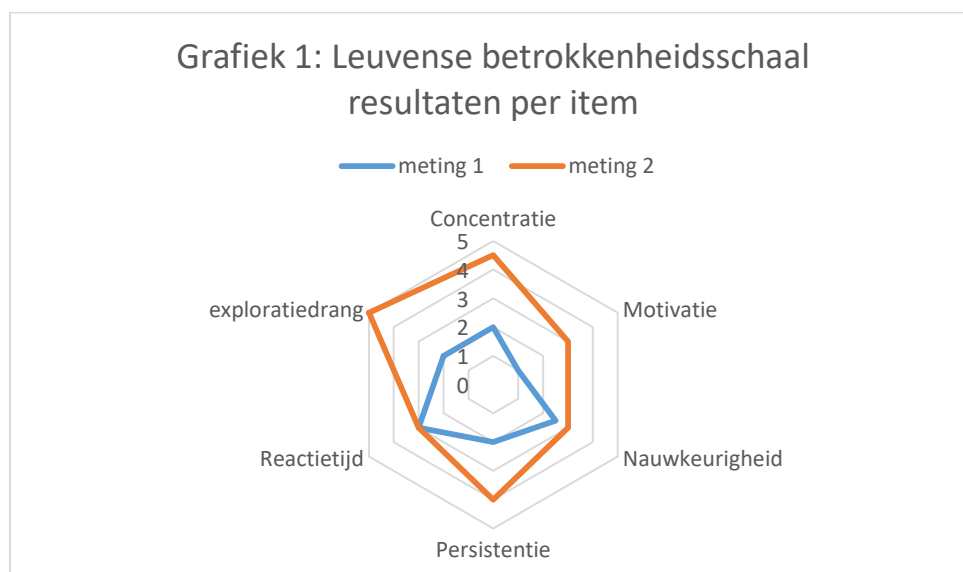
De twee leerkrachten van groep 3 hebben vooraf in het onderzoek aangegeven dat ze het prettig vinden om informatie te krijgen over de ontwikkelingslijnen van spel die bij de kleutergroepen gebruikt worden. Deze informatie is op papier aangereikt aan de groep 3 leerkrachten. Uit het groepsinterview constateer ik dat de ontvangen informatie niet is gelezen. De informatie zou in mijn optiek beter ontvangen worden

als deze mondeling wordt overgedragen in bijvoorbeeld een teamvergadering waardoor er gezamenlijk kennis gedeeld wordt en waardoor er ruimte is voor discussie.

4.4. Observaties

Leuvense betrokkenheidsschaal

Met observaties die voor- en achteraf zijn uitgevoerd, is met de vijfpuntschaal van de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994), de betrokkenheid in kaart gebracht van de twaalf deelnemende kinderen. De volgende deelvraag kan hiermee beantwoord worden: *Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?* In een vijfpuntschaal van 'geen activiteit' tot 'onderbroken intense activiteit', wordt aangegeven in welke mate het kind opgaat in de activiteit (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994). Tijdens het spel is gelet op zes betrokkenheidssignalen namelijk: Concentratie, persistentie, nauwkeurigheid, reactietijd, motivatie en exploratiedrang. De gemiddelde resultaten van de twaalf leerlingen, worden weergegeven in de onderstaande grafiek 1 en in tabel 3.

Tabel 3: Gemiddelde meting Leuvense betrokkenheidsschaal per item

	Meting 1 (22 september 2016)	Meting 2 (22 juni 2017)
Concentratie	2	4,5
Motivatie	1	3
Nauwkeurigheid	2,5	3
Persistentie	2	4
Reactietijd	3	3
Exploratiedrang	2	5
Gemiddelde totaal	2,1	3,75

Uit de gegevens blijkt dat de betrokkenheid met 1,65 punt is gestegen. Uit de gegevens kan geconstateerd worden dat de betrokkenheid is vergroot na het inzetten van de interventies. De leerkrachten van groep 3 constateren, ook zonder de inzet van metingen met de Leuvense betrokkenheidsschaal, een grotere betrokkenheid in rollenspel. Ze zien dat kinderen langer en aandachtiger spelen in de huishoek. De grootste groei is te zien in de exploratiedrang en concentratie. Tijdens de observaties zie je kinderen de materialen spelenderwijs ontdekken waar aaneensluitend een spel bij ontstaat. Het rollenspel gebeurt aandachtiger en duurt langer dan voorheen. In de observatie valt op dat de rol van de leerkracht klein is als de kinderen in de huishoek spelen. Leerkrachten spelen niet mee en benaderen de kinderen in de huishoek niet. Naderhand wordt de rol van de leerkracht zichtbaar. Beide leerkrachten uit groep 3 bespreken achteraf met de kinderen het spel in de huishoek.

Algemene observatiewijzer voor spel

Met de algemene observatiewijzer voor spel (Bomhof & Trossel, 1989) is de kwaliteit van spel bij de participerende kinderen van groep 3 voor- en achteraf gemeten. Het observatieschema met daarin de geobserveerde items zijn terug te vinden in [bijlage 12](#). De meest opvallende gegevens zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 4: Resultaten algemene observatiewijzer voor spel

Geobserveerd item	22 september 2016 De geobserveerde kinderen:	22 juni 2017 De geobserveerde kinderen:
Spelkwaliteit	- Komen onvoldoende tot spel - Spelen herhalend - Past geleerde spelwijze niet toe - Laten weinig plezier zien bij spel - Spelen impulsief	- Komen gemakkelijk tot spel - Verkennen het materiaal - Passend geleerde spelwijze toe - Hebben plezier in spel - Spelen planmatig
Spelkeuze	- Kiezen meestal onder hun eigen niveau - Spelkeuze is gevarieerd	- Kiezen op eigen niveau - Spelen veel met hetzelfde materiaal
Spelduur	- Pakken dikwijls een ander spel en zijn snel afgeleid - Maken spel niet af - Spelen korte tijd met iets	- Zijn geconcentreerd met één spel bezig - Maken het spel graag af - Spelen langere tijd met iets
Contact tijdens het spel	Er zijn geen opvallende items als je kijkt naar het contact tijdens spel	Er zijn geen opvallende items als je kijkt naar het contact tijdens spel

Wat opvalt is dat de kinderen gemiddeld genomen minder goed hebben gescoord op spelkeuze. Spelkeuze is in de eerste observaties gevarieerder en in de laatste meting zie ik kinderen vooral met hetzelfde materiaal spelen. Echter zie ik de score daardoor niet als negatief aangezien de kinderen geconcentreerd aan het spelen zijn met de gekozen materialen. De kinderen zijn in de eindmeting onder andere met de

kassa en de portemonnee aan het spelen en de anderen materialen lijken minder interessant voor ze. Het contact tijdens spel is in de begin- en eindmeting vrijwel hetzelfde. Ik verwacht dat dit te maken heeft met de keuze van de geobserveerde kinderen. De kinderen zijn sociaal- en taalvaardig. Wat opvalt aan de resultaten is dat de kinderen in de eindmeting gemiddeld beter scoren op spelkwaliteit. Uit de gegevens is te zien dat de spelkwaliteit in de huishoek is verbeterd ten opzichte van de beginmeting. De leerkrachten van groep 3 herkennen de resultaten van de tabel. Zij benoemen verbetering zien in de spelkwaliteit.

Kijkwijzer inrichten speelruimte

Met de kijkwijzer 'inrichten speelruimte' (Janssen-Vos F. , 2008) ([bijlage 11](#)), is de kwaliteit van spel in de leeromgeving voor- en achteraf geobserveerd. De resultaten worden weergegeven in tabel 5.

Tabel 5: inrichting speelruimte

Meting 1	Meting 2
- De kwaliteit van materialen is onvoldoende en zijn niet esthetisch aantrekkelijk. - Materiaal is beperkt en er zijn weinig soorten materialen. Onvoldoende middelen die mogelijkheden bieden tot handelen, ervaren en leren. - Spelrepertoire is beperkt. - De materialen liggen onoverzichtelijk in de groep. - De materialen worden niet vernieuwd, weggehaald of gewisseld en lokken onvoldoende spel uit. Ze lokken niet uit tot handelingen - Van buitenaf is de huishoek afgebakend met kasten en ingericht met twee stoelen en tafel. Het is schaars ingericht en sluit niet aan bij een thema. - De huishoek wordt niet samen met de kinderen opgebouwd - Weinig ruimte voor initiatief voor kinderen (spel blijft in de huishoek en wordt niet gecombineerd met andere hoeken. Er kunnen maar twee kinderen in de huishoek) Ruimte is beperkt.	- Kwaliteit van materialen is beter en ziet er aantrekkelijk uit. Een deel van de materialen is door de kinderen meegenomen. - Materialen bieden mogelijkheden tot handelen, ervaren en leren. - Materialen zijn toegankelijk maar liggen onoverzichtelijk in de huishoek. - Materialen zijn functioneel en zetten aan tot handelen. De materialen zijn na 3 maanden niet vernieuwd. - Er zijn verkleedkleden maar die sluiten niet aan bij het huidige thema. - Het thema in de huishoek is herkenbaar. - De huishoek is samen met de kinderen ingericht. - Er is ruimte voor initiatief maar de kinderen laten dit initiatief beperkt zien.

Uit deze gegevens blijkt dat er verbetering is te zien in de inrichting van de huishoek op de volgende punten: De kwaliteit van materialen; de mogelijkheden die de materialen bieden; de toegankelijkheid van materialen; de functie van de materialen; het thema is herkenbaar en de materialen sluiten hierbij aan; er is ruimte voor initiatief van kinderen. Leerkrachten van groep 3, bevestigen in overlegmomenten, deze verbeteringen te zien. Ze geven onder andere aan dat de inrichting van de huishoek aantrekkelijker is en dat kinderen regelmatig in de huishoek spelen als voorheen.

5. Conclusie

Om een conclusie te kunnen trekken op de onderzoeksvraag: *‘Hoe kan er in groep 3 van de onderzoeksschool een doorgaande spellijn vanuit groep 2 tot stand komen om de betrokkenheid in rollenspel bij kinderen te vergroten, zodat ze zich in vrije spelmomenten kunnen door ontwikkelen?’* worden eerst de deelvragen beantwoord. De antwoorden op de deelvragen worden gebaseerd op de analyse van de resultaten uit hoofdstuk 4.

5.1. Conclusies

5.1.1. *Deelvraag 1: Hoe kan de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd worden bij de groep 3 leerlingen?*

Op basis van de literatuur en praktijkervaringen kan worden geconcludeerd dat de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd kan worden met de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994) en de algemene observatiewijzer voor spel (Bomhof & Trossel, 1989). Deze observatie instrumenten zijn gefundeerd en gevalideerd.

5.1.2. *Deelvraag 2: Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren?*

Uit de literatuur komt naar voren dat een rijke leeromgeving gecreëerd kan worden met een rijke, geordende en uitnodigende omgeving met veel interessante materialen (o.a. Pompert & Schiferli, 1993). Daarbij wekt een thematisch aanbod de nieuwsgierigheid op bij kinderen en versterkt het thematisch aanbod de samenhang van spel en andere activiteiten in de leeromgeving (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). Denk dan aan thema's die dicht bij de beleving van kinderen staan. Uit de data komt naar voren dat thematisch werken positief bijdraagt aan het creëren van een rijke leeromgeving. Door de leeromgeving te verrijken met aantrekkelijke materialen die handelend, ervarend en lerend spel uitlokken wordt de leeromgeving verrijkt voor de kinderen en het verhoogt de betrokkenheid bij kinderen. Daarbij is het belangrijk dat materialen maandelijks verwisseld worden zodat kinderen nieuwe materialen kunnen ontdekken en een hoge betrokkenheid behouden blijft. Door kinderen ruimte te geven in hun spel wordt er rijker spel gecreëerd omdat er meer ruimte ontstaat om te experimenteren en te onderzoeken. Dit kan gedaan worden door geen limiet te stellen aan het aantal kinderen dat in de huishoek mag spelen en door kinderen de vrijheid te geven om op andere plekken te spelen dan alleen de huishoek. Een rijke leeromgeving waarin kinderen tot rollenspel komen bevordert de motorische ontwikkeling, stimuleert sociale vaardigheden, maakt ervaringen met de wereld mogelijk, vergemakkelijkt het omgaan met emoties, stimuleert taalontwikkeling, lokt uit tot probleemoplossend denken en zorgt ervoor dat de kinderen grip krijgen op de wereld om hen heen (Beet-Kessens, Caminada &

Galama-Koolen, 2010). Als het passend is voor de school kan de leeromgeving ook verrijkt worden door de huishoek groter te maken waardoor er meer speelruimte ontstaat voor de kinderen. De kijkwijzer 'inrichten speelruimte' (Janssen-Vos F., 2008), geeft handvatten om kritisch te kijken naar de leeromgeving en handvatten waarmee de leeromgeving verrijkt kan worden. In dit onderzoek is de kijkwijzer gebruikt voor de leerkrachten van groep 3 om stapsgewijs te werken aan een rijke en uitdagende leeromgeving.

5.1.3. Deelvraag 3: Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?

Op basis van de literatuur kan worden geconcludeerd dat rollenspel in groep 3 gestimuleerd kan worden door in eerste instantie te zorgen voor continuïteit in werkvormen (Dalton & Tharp, 2002). In de kleutergroepen wordt er ontwikkelingsgericht gewerkt aan de hand van thema's. Om te zorgen voor de continuïteit in werkvormen in de overgang van groep 2 naar groep 3 geeft het een logisch vervolg om deze werkvormen (ontwikkelingsgericht- en thematisch werken) in groep 3 toe te passen. Door het ontwikkelingsgericht werken door te trekken naar groep 3 is het van belang dat leerkrachten en kinderen beide actief zijn in het leerproces (Wetserman & Oers, 2004). Dit kan gecreëerd worden door kinderen te betrekken bij het invullen van een thema waardoor de invulling van het thema betekenisvol wordt voor de kinderen wat een positief effect heeft op de betrokkenheid (Vos, Dekkers, & Reehorst, 2007). Bij thematisch werken gaat het om het samen invullen van een onderwerp waarbij de werkelijkheid de klas in gehaald wordt: initiatieven en vragen van kinderen worden hierbij betrokken (Janssen-Vos F., 2004). Rollenspel kan vervolgens verrijkt en gestimuleerd worden door samen met de kinderen de huishoek in te richten en de kinderen spullen mee te laten nemen van thuis waardoor de huishoek en de materialen betekenisvoller worden voor de kinderen. Door thema's en rollenspel dagelijks met de kinderen te bespreken kunnen kinderen elkaar inspireren, ontstaat er samenhang tussen de verschillende activiteiten en geeft het kinderen de gelegenheid zich te verdiepen in het onderwerp op een manier die bij hen past (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). Daarnaast kan rollenspel gestimuleerd worden door mee te spelen en kinderen te helpen met het plannen van rollenspel en dat ook na te bespreken (Bosch & Boomsma, 2014). Door meerdere kinderen in de huishoek te laten spelen kunnen kinderen rekenen op anderen die in dat spel meegaan en aanvullende rollen voor hun rekening nemen (Janssen-Vos F., 2004). Dit kan gecreëerd worden door geen limiet te stellen op het aantal kinderen dat in de huishoek mag spelen.

Door met andere collega's de invulling van thema's en rollenspel te bespreken, kunnen er ideeën gewisseld worden en wordt het toegankelijker om materialen voor de huishoek te verdelen of te verzamelen. In het onderzoek hebben overlegmomenten plaatsgevonden waarbij de leerkrachten van groep 1/2 en 3 vooraf hebben aangegeven welke aanpassingen op basis van deze literatuur haalbaar zijn

voor de onderzoeksschool en die zijn verwerkt in het plan van aanpak voor spelverrijking van Beets-Kessens & Memelink (2009). Het plan van aanpak geeft ondersteuning aan leerkrachten om de interventies, met betrekking tot het stimuleren van rollenspel, uit te voeren.

De continuïteit in werkvormen kan ook bereikt worden door een combinatiegroep 2/3 samen te stellen mits dit passend en haalbaar is voor de school.

5.1.4. Deelvraag 4: Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?

Voor de beginsituatie is de betrokkenheid van de leerlingen, voor het toepassen van de interventies, gemeten. Daarna is er, op basis van de literatuur en op basis van de resultaten van de vragenlijst, in de focusgroep besproken welke interventies passend zijn voor de onderzoeksschool. Hieruit kan worden geconcludeerd dat het organiseren van een combinatiegroep 2/3 niet passend is voor de onderzoeksschool in verband met het ontbreken van financiële- en onderwijsmiddelen.

De focusgroep heeft in een overlegmoment uitgesproken welke aanpassingen wel uitvoerbaar zijn voor de onderzoeksschool en die zijn meegenomen in het plan van aanpak voor spelverrijking. Uit de resultaten van het groepsinterview kan geconcludeerd worden dat de volgende aanpassingen passend zijn: Het gezamenlijk verrijken van de ruimte en materialen; gezamenlijk de huishoek inrichten; gezamenlijk met de onderbouw vergaderen; door spel te bespreken met kinderen en door thematisch te werken met thema's die aansluiten bij de belevingswereld van kinderen.

Uit de eindresultaten van de Leuvense betrokkenheidsschaal kan worden geconcludeerd dat deze aanpassingen de betrokkenheid bij groep 3 leerlingen verhoogd. De resultaten van de algemene observatiewijzer bevestigen, met de zichtbare verbetering in spelkwaliteit, de groei in de betrokkenheid. De interventies hebben een blijvend positief effect op rollenspel zodra leerkrachten maandelijks veranderen van thema en materialen vernieuwen. Door kinderen dagelijks te blijven observeren gedurende spel kan er ingespeeld worden op hun behoeftes.

5.1.5. Hoe kan er in groep 3 van de onderzoeksschool een doorgaande spellijn vanuit groep 2 tot stand komen om de betrokkenheid in rollenspel bij kinderen te vergroten, zodat ze zich in vrije spelmomenten kunnen doorontwikkelen?

Continuïteit in werkvormen kan bijdragen aan een soepele overgang in spelontwikkeling van groep 2 naar groep 3 (Dalton & Tharp, 2002). Door in groep 3 een ontwikkelingsgericht en thematisch aanbod te bieden, ervaren de kinderen continuïteit en ontstaat er een doorgaande lijn in werkvormen. Deze werkvormen zijn passend en betekenisvol voor jonge kinderen wat een positief effect heeft op de

betrokkenheid (Vos, Dekkers, & Reehorst, 2007). Rollenspel kan op de volgende manieren passend verrijkt worden: Het gezamenlijk verrijken van de ruimte en materialen; door meerdere kinderen in de huishoek te laten spelen; door gezamenlijk de huishoek in te richten; door gezamenlijk met de onderbouw te vergaderen; door dagelijks thema's en rollenspel te bespreken met kinderen en door thematisch te werken met thema's die aansluiten bij de belevingswereld van kinderen. Uit dit onderzoek blijkt dat daarmee de kwaliteit van rollenspel is verbeterd en de kinderen betrokken en betekenisvol aan het spelen zijn in de huishoek. Om de betrokkenheid bij spel te waarborgen is het van belang kinderen systematisch te observeren. Dit kan gedaan worden met de Leuvense betrokkenheidsschaal (Laevers, Peeters, & Vanwijnsberghen, 1994) en de algemene observatiewijzer voor spel (Bomhof & Trossel, 1989).

5.2. Discussie

Het onderzoek heeft voor mij kennis opgeleverd rondom de overgang van groep 2 naar groep 3. Ik heb inzicht gekregen in wat de onderzoeksschool en leerkrachten kunnen doen om de overgangsstap voor kinderen te verkleinen door de inzet van rijk aanbod in spel. Ik heb geleerd dat de ontwikkeling van groep 2 en groep 3 leerlingen nog heel dicht bij elkaar ligt. De ontwikkeling van jonge kinderen verloopt dikwijls ongelijkmatig waardoor er bij onder andere spelbehoeftes nog rekening gehouden moet worden met behoeftes van het jonge kind. Voor de school heeft het onderzoek gezorgd voor een verbetering in spelverrijking in groep 3 waarmee de overgang van groep 2 naar groep 3 soepeler verloopt op onder andere het gebied van spel. Daardoor wordt tegemoet gekomen aan de onderwijsbehoeftes van kinderen. Daarnaast levert het een andere aanpak op binnen de organisatie zoals thematisch- en ontwikkelingsgericht werken in de groepen 3.

Van te voren had ik verwacht dat de interventies een positief effect zouden hebben op de betrokkenheid van de kinderen gedurende spel. Dat komt omdat ik binnen mijn eigen praktijk dagelijks speel met de kleuters. Veel interventies die uit de theorie naar voren kwamen, pas ik al toe binnen mijn eigen klas. Het was voor mij afwachten hoe de groep 3 leerkrachten dit zouden uitvoeren in de praktijk en wat hun bevindingen waren rondom de aanpassingen. Wat positief verrassend uitpakte was de betrokkenheid van mijn collega's. Zij hebben actief mee gedacht in oplossingen en ideeën aangedragen.

In een vervolgonderzoek lijkt het mij interessant om per interventie te meten wat het effect is op de betrokkenheid van de leerlingen. Op die manier kan er onderscheid gemaakt worden in interventies en de mate van betrokkenheid bij de kinderen. Daarnaast lijkt het mij interessant om in een vervolgonderzoek de kinderen mee te nemen die opvallen in hun sociale gedrag waardoor ze meer begeleiding vragen in

de ontwikkeling van rollenspel. Dit item vond ik niet passend in dit onderzoek omdat er dan specifiek onderzoek gedaan moet worden bij individuele leerlingen.

5.3. Opbrengst en aanbevelingen

5.3.1. Opbrengst

Voor volgend schooljaar is de keuze gemaakt om in de groepen 3 te werken met de methode 'LIJN 3' zodat leerkrachten ondersteuning hebben in het aanbieden van thematisch onderwijs. Thematisch onderwijs biedt rijke contexten waarmee kinderen vooruit kunnen met leren en leven (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010). De thema's sluiten aan bij de beleavingswereld van de kinderen en kunnen ingezet worden bij anderen activiteiten in de klas waaronder (rollen)spel. Het thematische aanbod zorgt voor de samenhang tussen de verschillende activiteiten, (Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010).

In het onderzoek zijn onderbouwvergaderingen ingepland samen met de leerkrachten van groep 3. Normaal gesproken nemen die leerkrachten deel aan de bovenbouwvergaderingen. De leerkrachten van groep 1/2 en 3 hebben het gezamenlijk vergaderen positief ervaren en de groep 3 leerkrachten speken zelfs uit dat de onderbouwvergadering voor hen waardevoller is. De onderwerpen die in de onderbouwvergadering aan bod komen sluiten meer aan bij het onderwijs van groep 3. De bouwvergaderingen worden volgend jaar zo georganiseerd dat de groep 3 leerkrachten aan de hand van de vergaderagenda kiezen of ze aansluiten bij de onder- of bovenbouwvergadering.

5.3.2. Aanbevelingen

Ik beveel de onderzoeksschool aan om kennis op te doen rondom spelverrijking. Ik constateer omtrent de focusgroep dat het opdoen van kennis het effectiefs zou zijn aan de hand van een informatiebijeenkomst over spelverrijking dan op papier aangeleverde documentatie. Met de nieuwe kennis kunnen collega's praktijkervaringen opdoen rondom spelverrijking en vervolgens kunnen ervaringen en ideeën gedeeld worden in overlegmomenten zoals een onderbouwvergadering. Door klassenbezoekjes te organiseren kunnen er mogelijkheden worden gecreëerd voor collega's om spelverrijking bij andere collega's waar te nemen. De observaties die hier worden opgedaan kunnen weer met elkaar besproken worden waardoor er weer ervaringen en ideeën uitgewisseld kunnen worden. Dit maakt het onderwijs rondom de verrijking van spel op de onderzoeksschool krachtig. Op die manier kan er passend onderwijs gegeven worden aan het jonge kind op de onderzoeksschool. Ik constateer dat jonge kinderen behoefte hebben aan spelend leren en dat ze zich op die manier optimaal kunnen ontwikkelen. Het hanteren van werkvormen die

aansluiten bij het jonge kind zijn daarom aan te bevelen in groep 3. Door ook in groep 3 een ontwikkelingsgericht en thematisch aanbod te bieden ervaren kinderen continuïteit in de overgang en ontstaat er een doorgaande lijn in de werkvormen van groep 1/2 naar groep 3. Door deze werkvormen samen te laten hangen met (rollen)spel wordt spel betekenisvol voor de kinderen wat een positief effect heeft op de betrokkenheid (Vos, Dekkers, & Reehorst, 2007). Als je deze aanbeveling bekijkt vanuit een helicopterview stel ik mezelf de vraag hoe vervolgens de overgang van groep 3 naar 4 eruit moet gaan zien aangezien daar waarschijnlijk verschil ervaren zal worden in het hanteren van andere werkvormen. Het lijkt me interessant om in een vervolgonderzoek na te gaan wat de behoeftes zijn van kinderen of welke vaardigheden kinderen in groep 3 op moeten doen om de overgang van groep 3 naar groep 4 soepel te laten verlopen. Ook lijkt me het interessant een vervolgonderzoek te doen met de focus op spel in het geheel in plaats van alleen rollenspel. Hoe kan spel gestimuleerd worden in de andere hoeken van groep 3?

Waar de onderzoeksschool volgend jaar verder mee gaat is de methode van 'LIJN 3' die gekoppeld is aan thema's en daarnaast willen de groepen 3 de ruimte voor rollenspel verrijken. Dit wordt gerealiseerd door de twee huishoeken uit de groepen 3 samen te voegen tot één grotere huishoek waar de kinderen van groep 3 gezamenlijk in kunnen spelen. Eerder is aangegeven dat rollenspel rijker wordt naarmate kinderen kunnen rekenen op anderen die in dat spel meegaan en aanvullende rollen voor hun rekening nemen. Deze situatie kan in een grotere ruimte, waar meer plek is voor spel, beter gerealiseerd worden.

5.4. Reflectie

Het onderzoek gaat over de overgang van groep 2 naar groep 3 waar ik en mijn onderbouw collega's nauw bij zijn betrokken. De interventies in het onderzoek hebben met name afgespeeld in groep 3. De samenwerking met mijn onderbouwcollega's is prettig verlopen en hebben voor de onderzoeksschool waardevolle aanpassingen opgeleverd.

Het onderzoek is betrouwbaar en valide uitgevoerd door gebruik te maken van verschillende onderzoeksinstrumenten waarmee resultaten elkaar hebben kunnen versterken. Zo is bijvoorbeeld gebleken dat de betrokkenheid en de kwaliteit van spel is verbeterd ten opzichte van de beginmetingen. Er zijn geen opvallende resultaten naar boven gekomen die het tegendeel bewezen.

5.5. Nawoord

Ik wil de leerkrachten uit de groepen 1, 2 en 3 en de intern begeleiders van de onderzoeksschool bedanken voor de inzet en input in dit onderzoek. Mijn collega's hebben mij weten te inspireren en te ondersteunen in het onderzoek. We hebben

een gezamenlijke visie ontwikkeld om de kinderen op school verder tegemoet te komen in hun onderwijsbehoeftes. Ook wil ik mijn studiebegeleider en Critical Friends bedanken voor de feedback in dit onderzoek. Zij hebben mij geholpen bij het inzichtelijk krijgen hoe een onderzoek neergezet moet worden waardoor ik ben gegroeid in mijn persoonlijke ontwikkeling als Master EN student.

6. Bibliografie

- Aalsvoort van der, G., Sluis van der, M., Kegel, C., Broos, D., & Hoeven-van Doornum van der, A. (2007). Toe zijn aan formeel onderwijs. De rol van kinderen en omgevingsfactoren bij de bepaling van schoolrijpheid. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, Ontwikkelingspsychologie en Kinderpsychiatrie*, 32, 75-87.
- Ahlers, J., & Vreugdenhil, K. (2008). *De basisschool*. Deventer: Van Tricht.
- Ameling, M., Cordang, M., & Damen, L. (2005). *Spel in ZML. Spel en begeleiding voor ZML*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling (SLO).
- Andriessen, D., Onstenk, J., Delnooz, P., Smeijsters, H., & Peij, S. (2010). *Gedragscode praktijkgericht onderzoek voor het hbo. Gedragscode voor het voorbereiden en uitvoeren van praktijkgericht onderzoek binnen het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland*. Raad van vereniging van hogescholen.
- Beet-Kessens, A., Caminada, G., & Galama-Koolen, H. (2010). *Hoera! Ik krijg keuters. Onderwijs aan het jonge kind*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Beets-Kessens, A., & Memelink, D. (2009). *Begeleiden van jonge risicokinderen. Drie visies nader bekeken*. Baarn: HB uitgevers.
- Betere overgang tussen groep 2 en 3 nodig*. (2016, september 12). Opgehaald van AOB Algemene onderwijsbond: <http://www.aob.nl/default.aspx?id=12&article=52482>
- Bijlhout, M., Menne, J., & Zouw van der, K. (sd). *Methode Kleuterplein*. 's-Hertogenbosch: Malmberg.
- Bomhof, E., & Trossel, M. (1989). *Leren samenspelen. Een praktijkboek voor (groeps)opvoeders*. Amersfoort/Leuven: Acco.
- Boonstra, M., & Bernhart, L. (2012, april 27). Advies Instrumentarium Groep Nul. Rotterdam: CED-Groep.
- Bosch van den, A., & Jaeger, B. (2012). *KIJK! Groep 1-2. Praktisch hulpmiddel voor het observeren en registreren van de ontwikkeling bij vier- tot zevenjarigen*. Middelburg: RPCZ Educatieve uitgaven.
- Bosch, W., & Boomsma, C. (2014). *Onderwijs aan het jonge kind... een vak apart*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Cooper-Hahn, J., & Foster, M. (2015). *Executieve functies versterken op school*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Dalton, S. S., & Tharp, R. G. (2002). *Standards for pedagogy: Research, theory and practice*. Oxford: Blackwell.
- Goorhuis-Brouwer, S., & Levering, B. (2006). *Dolgedraaid. Mogen peuters nog peuten en kleuters nog kleuteren?* Amsterdam: uitgeverij SWP.
- Grift van de, B. (2015). *Peuten en Kleuteren. De breintheorie over het leren van het jonge kind*. Amsterdam: SWP.

- Huizenga, J., & Damstra, G. (2016, juni). Doorstroom van kleuters . *Is het kind klaar voor groep 3, of is groep 3 klaar voor het kind?* Den Haag: Xerox OBT.
- Janssen-Vos, F. (1996). Negen-velden-schema. In *Project onderbouw. Leiding/begeleiding van de leerkracht en keuzevrijheid van de kinderen*. Utrecht: APS.
- Janssen-Vos, F. (2004). *Spel en ontwikkeling* . Assen: van Gorcum.
- Janssen-Vos, F. (2008). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Janssen-Vos, F., & Pompert, B. (2001). *Startblokken van basisontwikkeling* . Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Kleuterplein brochure* . (2016). Opgehaald van malmberg:
<http://www.malmberg.nl/Basisonderwijs/Methodes/Kleuters-en-peuters/Kleuterplein/Brochure-2.htm>
- Kleuteruniversiteit* . (z.j.). Opgehaald van Kleuteruniversiteit : <https://www.kleuteruniversiteit.nl/>
- Kohnstamm, R. (2009). *Kleine ontwikkelingspsychologie 1, het jonge kind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kruijk de, O. (2016). *Vragenlijst vooronderzoek*. Eindhoven.
- Laevers, F., Menu, E., Jackers, I., & Moons, J. (2014). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisschool*. Averbode: CEGO publishers.
- Laevers, F., Peeters, A., & Vanwijnsberghen, P. (1994). *De Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Leerlingen LBS-L*. Leuven: Centrum voor Ervaringsgericht Onderwijs.
- Lange de, R., Schuman, S., & Montessori, M. (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Apeldoorn: Garant.
- Ieren lezen groep 3*. (2017, juni 19). Opgehaald van lijn 3 malmberg:
<https://www.malmberg.nl/Basisonderwijs/Methodes/Lezen/Lijn-3.htm>
- Letschert, J. (1995). *Op verhaal komen. Thematisch onderwijs waarbij verhalen in het middelpunt staan*. Tilburg: Uitgeverij Zwijsen B.V.
- Meer van de, K. (sd). *Lijn 3. Taal- en leesmethode voor groep 3*. Malmberg: 's-Hertogenbosch.
- Muller, P., & Cohen de Lara, H. (2013, december). *Peuters laten spelen is een vak. Handige tips over spelbegeleiding*. Amersfoort: Drukkerij de Gans.
- Oers van, B. (2011). *Doelgericht en betekenisvol leren: over de waarde van spel in de strijd tegen verschooning*. Den haag: Boom Lemma.
- Oomen, C. (2010). *Doorgaande lijn van VVE naar groep 3 en verder*. Nieuwegein: PlantijnCasparie.
- Papemijer, N., & Beukering van, T. (2007). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de interne begeleider. Samen met leraar, ouders en kind aan de slag*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Piaget, J. (1970). *Structuralism* . New York: Harper Torchbooks.
- Pompert, B., & Schiferli, T. (1993). *Spelen en leren op school*. Tilburg: Zwijsen B.V.

- Ponte, P. (2002). *Onderwijs van eigen makelij. Procesboek actieonderzoek in scholen en opleidingen*. Soest: H.Nelissen.
- Schorr, L. B., & Marchand, V. (2007, juni). Children Ready for School and Succeeding at Third Grade. Pathways Mapping Initiative.
- Singer, E., & Haan de, D. (2015). *Speels, liefdevol en vakkundig*. Amsterdam: SWP.
- Smeets, J., & Resing, W. (2013). Overgang van najaarsleerling naar groep 3 nader onderzocht. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 442-453.
- Veen, A., Veen van der, I., Karssen, M., & Roeleveld, J. (2013). Deelname aan voor- en vroegschoolse educatie en de ontwikkeling van kinderen. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Vervaeke, E. (2007). *Naar school, psychologie van 3 tot 8*. Amsterdam: Ambo.
- Vos, E., Dekkers, P., & Reehorst, E. (2007). *Verhalend ontwerpen in de praktijk*. Houten: Wolters-Noordhoff B.V.
- Wetserman, W., & Oers van, B. (2004). *Ontwikkelingspsychologische visies op jonge kinderen*. Baarn: Bekadidact.

7. Bijlage

7.1. Bijlage 1

Figuur 1: 'negen-velden-schema'

(Janssen-Vos, F. (1996). Project onderbouw. Leiding/begeleiding van de leerkracht en keuzevrijheid van de kinderen. Negen-velden-schema. Utrecht: APS)

Leerkracht →		Open geen sturing:	Georganiseerd begeleid:	Georganiseerd geleid:
Kinderen ↓		Initiatief kinderen Materiële voorwaarden Niet opzettelijk	Initiatief van 2 kanten Materiaal, interactie Richting aan handelen	Initiatief leerkracht Gestuurd Productgericht
		A	B	C
Vrije keuze Zelf kiezen wat je doet	1	A1	B1	C1
Op uitnodiging Je kunt ja of nee zeggen	2	A2	B2	C2
In opdracht Je doet mee	3	A3	B3	C3

[Terug naar 2.7](#)

7.2. Bijlage 2

Inventarisatie van het onderwerp bij collega's (vooronderzoek)

Email: 12-9-2016

Inhoud:

Ik ga dit jaar beginnen aan het laatste jaar van mijn opleiding en daar hoort een onderzoek bij. Het onderwerp wat ik wil gaan onderzoeken is de overgang van groep 2 naar groep 3. Dit onderwerp is de laatste tijd weer veel in het nieuws en het onderwerp speelt ook bij ons op school, dus voor mij een kans om hiermee aan de slag te gaan voor mijn Master SEN onderzoek.

“De overgang van groep 2 naar groep 3 is voor jonge kinderen een spannende en uitdagende fase. De nadruk komt meer te liggen op het werken dan op het spelen. Leraren merken dit ook aan kinderen. Het valt niet mee om meer stil te zitten, naar de leraar te luisteren en in de werkboekjes te werken.” (Bron: <https://www.onderwijsmaakjesamen.nl/>) .

Om tot een goed onderzoek te komen heb ik jullie hulp nodig. Ik heb een aantal vragen voor jullie over dit onderwerp. Ik ben benieuwd hoe jullie hier tegen aan kijken en of jullie vinden dat wij de overgang van groep 2 naar groep 3 bij ons op school kunnen verbeteren of niet.

Zouden jullie deze vragen voor 28 september kunnen beantwoorden?

1. Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden? (Is je antwoord nee, dan hoeft je de andere vragen niet meer te beantwoorden)
2. Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3?
3. Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3?
4. Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren?
5. *Wat zou je in groep 2 kunnen veranderen voor de leerlingen die naar groep 3 gaan?
6. *Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken?
7. *Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang?
8. Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom?
9. Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2?

*Het kan zijn dat een vraag beantwoord wordt door een vraag die je voorheen hebt beantwoord. Verwijs in dat geval naar het antwoord bij die vraag.

Antwoorden

Groep 1/2B A.

Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden? **Ja**

Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3? **Het verschil is erg groot: overgang naar hoge stoelen/tafels, geen kring meer, minder spel, hoge concentratie vereist en doorwerken.**

Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3? **De verschillen kleiner maken**

Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren? **Door goed overleg en bij elkaar in de groep kijken. Werkgroepje maken...**

Wat zou je in groep 2 kunnen veranderen voor de leerlingen die naar groep 3 gaan? **vaker een groep 2 momentje creëren, of homogene groepen**

Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken? **de aansluiting minder groot maken, door werkwijzen te hanteren die eind groep 2 ook gehanteerd worden.**

Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang? **weet ik niet. sociaal emotioneel, werkhouding.?**

Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom? **ik denk dat ze het verschil groot vinden, maar zich ook groot voelen. Ze vinden het jammer dat er weinig gespeeld kan worden, veel kinderen vinden het lastig zich zo lang te concentreren op een taak. Dat is mijn ervaring.**

Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2? **Een kind blijft niet zitten in groep 2 maar krijgt kleuterverlenging. Bijvoorbeeld omdat het er soc-emo niet rijp voor is, soms ook omdat de reken- en taalvaardigheden niet genoeg ontwikkeld zijn.**

Groep 1/B M.

Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden?
Ja, dat vind ik

Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3?
Grote overgang op sociaal emotioneel gebied, werkhouding en didactisch gebied

Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3?
Dat de overgang minder groot wordt van gr 2 naar 3 wat betreft zelfstandig werken, uitgestelde aandacht, werktempo.

Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren?

Door beter naar elkaar te kijken, het klassenmanagement beter op elkaar af te stemmen. Wat verwacht je van de werkhouding/taakgerichtheid in groep 2 en wat verwacht je in groep 3? Wat kunnen we afstemmen met elkaar?

Wat zou je in groep 2 kunnen veranderen voor de leerlingen die naar groep 3 gaan?

Werkhouding taakgerichtheid > duidelijk kaderen wat we verwachten. De groep 2 kinderen vaker laten kijken/meedraaien in groep 3 voor de zomervakantie

Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken?
's middags werken in hoeken m.b.v. planbord(dat gebeurt op onze school al)

Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang?
Zelfredzaamheid/taakgerichtheid

Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom
Een grote overgang. Er moet veel meer en ze bewegen veel minder.

Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2?

- werkhouding /taakgerichtheid

-taalontwikkeling

-Sociaal emotionele ontwikkeling

-n.a.v de KIJKregistraties op veel ontwikkelingsgebieden meer dan een half jaar achterlopen

Groep 1/2A K.

Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden?
Ja

Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3?
van speels naar zitten achter tafel. minder spel in groep 3. jonge kinderen die nog niet goed stil kunnen zitten en hele dag instructie kunnen volgen. andere manier van leren bij kleuters

Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3?

groep 3 ook speelser leren. Werken vanuit de belevingswereld van kinderen. Toepassen van het geleerde in concrete situaties bijv, met hoeken waar ze met taal/ rekenen bezig moeten zijn. in groep 2 met kinderen die er aan toe zijn al starten met lezen/ rekenen/ schrijven.

Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren?

meer kennis over ontwikkeling van het kind bij leerkrachten. tijd om een leerrijke omgeving in te richten. gezamenlijke hoeken waar zowel kinderen uit groep 2 als 3 in kunnen werken. werken via basisontwikkeling.

Wat zou je in groep 2 kunnen veranderen voor de leerlingen die naar groep 3 gaan?

meer al met taal/ rekenen en motoriek bezig zijn. werken via basisontwikkeling

Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken?

meer laten spelen en zelf ontdekkend leren, basisontwikkeling

Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang?

alle leerlijnen

Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom?

Ik denk nu begint het echte leren, zo denken ouders er denk ik ook over en dat stimuleert elkaar.

Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2? **sociaal emo nog niet rijp, geen goed taak werkhouding, geen goed luisterhouding. nog veel spelen en geen tot weinig interesse in werk groep 2.**

Groep 1/2C N.

Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden?

Ik vind dat we de leerlingen van groep 2 meer voor kunnen bereiden op groep 3.

Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3? **Kinderen gaan van veel vrije momenten, meteen over naar werken en bijna continu luisteren.**

Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3?

Dat we de overgang soepeler kunnen maken.

Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren?

Door de kinderen van groep 2 een aantal keer tussen de mei- en de zomervakantie kunnen laten oefenen in groep 3. Groep 3 mag dan nog even komen spelen in de kleutergroepen, bij de oude juf.

Ook kunnen we in groep 2 vaker gaan werken met werkboekjes, om zo het “moeten” maken van een werkblad kunnen stimuleren. Een werkboekje, passend bij het thema, is makkelijk op internet te vinden en toch ook leuk en speels!

Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken? **Goed dat ze nog langer buiten spelen na de kleine pauze. Verder heb ik geen goed zicht op wat ze in groep 3 allemaal doen. Ik hoor dat ze ook kiestijd hebben, dus dat is ook al fijn. Maar verder kan ik dus geen mening vormen over wat zij anders zouden kunnen doen.**

Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang? **Taakgerichtheid. Het “moeten” werken. Daar moeten kinderen echt aan wennen. Naast de weektaak, waarin het vaak ook spelletjes zijn, is het van belang om ook werkbladen aan te bieden.**

Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom?

Ik verwacht dat dat voor hen een grote stap is, waarbij ze ineens continu stil moeten zitten en moeten luisteren i.p.v. de vrije momenten buiten en in de werkles bij de kleuters.

Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2?

Als het kind sociaal-emotioneel nog niet rijp is of wanneer het cognitief zo danig achter loopt dat het de eindcriteria van groep 2 nog totaal niet beheerst. Bij een kleine achterstand zou ik ze wel over laten gaan. Mits hun taakgerichtheid, zelfstandigheid en sociaal-emotionele kant goed is.

Groep 3 N.

Vind je dat de overgang van groep 2 naar groep 3 verbeterd kan worden? (Is je antwoord nee, dan hoef je de andere vragen niet meer te beantwoorden) **Ja**

Welke problemen (of complexe situatie) zie je nu in de overgang van groep 2 naar groep 3? **Van relatief veel spelen naar veel minder spelen.**

Welke verbetering zie je graag in de overgang van groep 2 naar 3? **Het zou fijn zijn als de overgang van het spelen naar leren wat geleidelijker zou gaan. Je merkt dat kinderen na ongeveer een half jaar groep 3 veel beter kunnen werken.**

Hoe denk je dat we die verbetering kunnen invoeren? **Een mogelijkheid zou kunnen zijn om groep 1 en 2 apart te doen. Zodat de leerkracht van groep 2 meer aandacht kan besteden aan de overgang van groep 2 naar 3. Ook een mogelijkheid zou kunnen zijn om te kijken naar het onderwijs in groep 3. Zou dat spelonderwijs ook mogelijk zijn?**

Wat zou je in groep 2 kunnen veranderen voor de leerlingen die naar groep 3 gaan? **zie hierboven**

Wat zou je in groep 3 kunnen veranderen om de overgang minder groot te maken? **zie hierboven**

Op welke leerlijn zou jij het meeste gaan investeren als je kijkt naar een verbetering in de overgang? **Werkhouding, wat moet je doen als je klaar bent. hoe werk je een werkboek. Maar ook de behoefte van het spelen van het kind.**

Hoe denk je dat kinderen de stap naar groep 3 ervaren? En waarom? **Voor de meeste kinderen is het een grote maar langverwachte stap. Van het 'veilige' kleuters naar de grote groep 3. Ze weten wel dat er nu meer in werkboeken gewerkt moet worden. Er zijn ook kleuters die menen dat ze al moeten kunnen lezen als ze naar groep 3 gaan. Toch zie je ook dat veel kinderen heel erg blij zijn met de meer uitdagende taken.**

Wij hebben geen doublure-criteria op papier maar wat is voor jou een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2? **moeite met rijmen, kleuren, tellen, hakken en plakken, werkhouding, nog erg speels.**

Groep 3 J.

Ja, ik denk dat het altijd beter kan. Ik heb 10 jaar geleden groep 3 gedaan en ik zie gigantisch verschil met nu. Ik vind dat er al een hele goede voorbereiding is gedaan voor de kleuters. Ik kan zo ook niet echt verbeteringen van 2 naar 3 of in 3 benoemen. Ik kom ook van de bovenbouw af dus ben het zelf net weer allemaal aan het ervaren. Wat mij opvalt, is dat de kinderen na een aantal weken groep 3 vermoeid zijn en dat het lastig is om te concentreren/luisteren naar instructie. Voorbereiding taal en rekenen vind ik echt goed. Ik zou dan eerder kijken naar het sociaal-emotionele gedeelte en de werkhouding. Voor mij is een aanleiding om een kind te laten zitten in groep 2 wanneer het kind nog niet klaar is voor groep 3. Vaak zit dat ook in de sociaal-emotionele kant. Het kind heeft nog tijd nodig om te 'rijpen'. Het kind is nog te jong.

Als iets niet duidelijk is, of er zijn nog vragen dan hoor ik het wel.

IB 1

- Alle najaarskinderen, tussen 1 sept en 1 jan, worden goed gevolgd door observaties leerkrachten, KIJK-lijnen, gesprekken met ouders, groepsbesprekingen en toetsen.

Tussen start schooljaar en herfstvakantie, zie je al zaken die mogelijk kunnen duiden op een kleuterverlenging (taak-werkhouding, aanpakstrategie, moeilijkheid taak, etc). Dit wordt al meteen besproken met ouders in het oudergesprek van november. Het kan zijn dat we het desbetreffende kind terugplaatsen administratief in groep 1, het kan zijn dat we nog wachten en verder gaan.

In het 2e oudergesprek van febr/mrt worden de toetsen van Cito besproken maar voornamelijk de KJK-lijnen. Hoe verloopt het met de ontwikkeling van het desbetreffende kind. Mogelijk wordt er al besloten tot kleuterverlenging of toch nog even wachten.

Periode carnaval-mei vakantie waarin de nadruk vooral ligt op de toekomst in groep 3 (taal-rijm-werkboekjes), wordt de keuze definitief gemaakt met ouders; kleuterverlenging of toch naar 3 met een goede overdracht.

Op school hanteren we dus op een 3-tal momenten een keuze voor kleuterverlenging of niet. Hoop dat je hier wat aan hebt. Het staat nog niet op papier, maar mogelijk kan n.a.v. je onderzoek wel beleid hierover komen en volgend schooljaar in de schoolgids komen te staan. Nu staat er volgens mij ook al een kort stukje in.

IB 2

Een paar punten die je mee kunt nemen:

- Kijk! krijgt nu een beter vervolg in groep 3. Eerst stopte het echt na groep 2, zoals ik begreep. Belangrijk is wel erop toe te zien dat de aandachtspunten vanuit Kijk! in ieder geval het eerste half jaar van groep 3 terug blijven komen en ook met ouders besproken wordt.

- De box van Levelwerk groep 1,2,3 is er. Deze inzetten zorgt voor uitdaging voor de echt sterke kleuters.

Evaluatie vooronderzoek

Groep 3 leerkrachten geven aan dat ze tevreden zijn over het instapniveau van de groep 2 kinderen die beginnen aan groep 3. Ze merken dat de eerste weken de lesdoelen vaak vooraf al begrepen worden waardoor ze ook tijd en aandacht kunnen besteden aan de andere werkwijze in groep 3.

Om een indruk als kleuterjuf van groep 3 te krijgen ben ik een dag gaan vervangen in de beide groepen 3 op de onderzoeksschool. Uit de observaties en gesprekken met kinderen kwam niet naar voren dat de kinderen moeite hadden met het leren lezen en rekenen in groep 3. Ze zijn trots op wat ze al geleerd hebben en kunnen de instructies en verwerking prima volgen en uitvoeren. Daarnaast zag ik een combinatie van leren in boekjes en spelenderwijs leren terug komen gedurende de dag waarbij het stukje ontwikkelingsgericht onderwijs ook voor een gedeelte in terug komt. Uit gesprekken met ouders werd ook duidelijk dat kinderen geen moeite hebben met de overgang van groep 2 naar groep 3. Uit dit vooronderzoek kwam vooral naar voren dat de onderzoeksschool als verschillende dingen doet om de overgang van groep 2 naar groep 3 soepel te laten verlopen. Leerkrachten, kinderen en ouders spreken zich hierover ook tevreden uit.

Ervaren kinderen, ouders en leerkrachten een hiaat in de spelontwikkeling van groep 2 naar 3?

Om hierachter te komen heb ik zes kinderen uit groep 3 gevraagd hoe ze groep 3 ondervinden. Ik krijg hieruit de indruk dat ze trotst zijn dat ze zoveel leren en kunnen als het gaat om taal en rekenen. Uit gesprekken die ik met ouders heb gehad komt naar voren dat de kinderen geen moeite lijken te hebben met de stap naar groep 3. Leerkrachten willen graag de kring terug laten komen in groep 3.

Wat willen ze anders zien?

Meer speluitbreiding in groep 3.

Gesprekjes groep 2 leerlingen.

- Kan je enkele verschillen noemen tussen groep 2 en 3? De kinderen weten vooraf correct te benoemen wat er in groep 3 wel en niet is in vergelijking met groep 2. Eigen tafeltje, hoeken, boekjes.
- Ben je ooit in groep 3 geweest? De kinderen geven aan dat ze daar nog niet geweest zijn op één kind na. Hij is een aantal keren meegelopen met zijn zus naar groep 3
- Ken je de juffen van groep 3? De kinderen kennen allemaal de naam van de juf van één groep 3. Ze weten niet de naam van de andere juf van groep 3.
- Hoe denk je dat het in groep 3 is? Leren lezen, pauze op het voorplein.
- Wat kan er niet in groep 2 en in groep 3 wel? Kletsen, spelen, fietsen op het achterplein
- Wat is hetzelfde in groep 2 en 3. Leeshoek, bouwhoek
- Hoe denk je dat je het gaat vinden om naar groep 3 te gaan. 2 kinderen geven aan spannend, de andere kinderen zijn vooral enthousiast.

Na de gesprekken ben ik samen met de groep 2 kinderen naar groep 3 gegaan. We hebben alles uitvoerig bekeken en even aan de grote tafels gezeten en een aantal dingen benoemt die we zagen. Daarna kregen de kinderen een werkje uit groep 3 waarbij ze de letter M moesten omcirkelen.

Vervolg in bouwvergadering op de vragenlijst

Notulen vergadering 22 november 2016

Onderzoek overgang groep 2 naar 3 . Wat is het probleem? (concreet laten benoemen)

- Gr 2 vind het niet spannend om naar gr 3 te gaan maar Naomi ziet op BS Rapenland dat ze daar wenmomentjes inplannen voor gr 2. Gr 2 werkt zo ook harder in gr 2 voordat ze naar 3 gaan
- je hoort weinig terug van de gr 3 leerlingen. Hoe doen ze het nu? Kunnen we niet een momentje inplannen samen met groep 3 voor een teugkoppeling.
- groep 3 samen met 2 laten spelen of andersom in een middagje (dinsdag bijvoorbeeld)
- zien / kijken hoe de kinderen het groep 3 doen. (ik wil meer info van groep 3 lkr)
- groep 3 leerkrachten mee laten vergaderingen met kleuterleerkrachten (2 x in het jaar bijvoorbeeld.)

- Geen kring in groep 3. kring in groep 3 . Wat maakt een kring waardevol?
Onderzoeken of daar iets over wordt gezegd

- meubels in groep 3 zijn hoog (wat is het effect van meubels, meenemen in onderzoek)

- gr 3 bij ons laten lezen/spelen.

Wat vinden ouders?

Gesprekken ouders groep 3 leerlingen (22 september 2016)

Om namen in het gesprek anoniem te houden heb ik voorletters gebruikt om naar kinderen te verwijzen.

Hoe vind J het in groep 3?

Ouder 1: “Hij vertelde mij, Mam nu is het spelen voorbij en gaan we echt leren”. Hij vindt het wel leuk in de klas. Hij heeft zijn vriendjes en hij kan goed mee met de stof.

Mist hij het spelen denk je?

Ouder 1: Ze spelen nog best vaak in groep 3 maar leren natuurlijk ook veel meer. Hij klaagt er in ieder geval niet over. J heeft geen moeite om de instructie te volgen en de taken uit te voeren.

Vond hij het spannend naar groep 3 te gaan?

Ouder 1: Wat gezonde spanning op de eerste schooldag maar verder liet hij ook merken dat hij er heel veel zin in had.

[Terug naar H.1](#)

7.3. Bijlage 3

Ongestructureerd groepsinterview groep 3 leerkrachten (Ponte, 2002) (oktober 2016)

Leerkracht 3A

Waar zit het grootste verschil volgens jou als je groep 2 met 3 vergelijkt?

- Er wordt minder gespeeld, ze moeten hier veel langer luisteren en stilzitten. Zo ziet het hele onderwijssysteem er wel een beetje uit. Kinderen spelen er weinig vanaf groep 3. Bij de kleuters heb je een kring en zijn alle lessen en activiteiten spelenderwijs. Je ziet dat jonge kinderen nog een sterke behoefte hebben om te spelen en daar zou ik graag wat meer op in willen spelen. Ik hoop dan meer betrokkenheid te zien bij de kinderen bij mij in de klas

De leerkrachten zien het belang om spel goed onder de aandacht te houden in zowel de kleutergroepen als groep 3

Sluit de methode aan om een beginnende groep 3 leerling?

- Enigszins. De methode ziet er aantrekkelijk uit maar de werkvorm is best statisch. Kinderen zitten aan hun tafel en luisteren naar de instructie. Er zijn ook geen kring momenten meer.

Ben je tevreden over de overdracht?

Ja de overdracht is prima. Ik mis hier geen dingen in. Kijk! Is ook duidelijk voor ons en de kleuterjuffen halen hier de opvallende signalen uit.

Is de overdracht voldoende?

In groep 2 doen we al veel om kinderen voor te bereiden op groep 3. Waar zou jij als groep 3 leerkracht nog meer verbetering in willen zien? Wat kunnen wij in groep 2 nog mee doen om die kinderen voor te bereiden?

Leerkracht 3B

Zou jij een verandering willen zien in de overgang van groep 2 naar 3?

- Ik zie al zo een mooie overgang van groep 2 naar groep 3. Kleuters worden al goed voorbereid op groep 3. De eerste 3 blokken van rekenen haalt bijna iedereen een 10 omdat ze al tot 20 kunnen tellen en wat basisvaardigheden hebben. Ook weten ze al goed hoe ze in boekjes moeten werken, hoe ze een potlood of pen moeten vast houden. Dat is zo een verschil met 10 jaar geleden. Toen kwamen er veel kinderen huilend binnen en lag de lat veel te hoog. Ik zie ook niet dat ze moeite hebben met het stil zitten of de instructies. Je ziet wel een grote bewegingsbehoefte en dat kinderen nog erg veel plezier beleven aan het spelen. Dat komt hier erg weinig aan bod en zijn we dus sinds dit schooljaar veel meer mee bezig. Het zou fijn zijn hier wat richtlijnen in te krijgen vanuit de kleuterjufervaringen.

[Terug naar H.1](#)

7.4. Bijlage 4

Notulen bouwvergadering

Notulist:	Onderbouwvergadering	Tijdstip: 15:30uur
30-11-2017		

Aanwezig: Anoniem

Notulist: K.

Groep 3 zit er ook bij: Nicole, Joyce en Joyce P

1. Onderzoek overgang groep 2 naar 3.

Oxana onderzoeksvraag aanpassen. Input vanuit groep 3.

Aanpassing: doorgaande lijn op het gebied van spel.

Opmerking: groep 3 is **erg tevreden** over hoe de kinderen aan het begin van het schooljaar binnen komen. Zij willen verder gaan met spelontwikkeling in groep 3.

2. Mededelingen en rondvraag

Noami: speelzaal is een rommeltje. Noami neemt contact op met Korein.

Engelse les uitproberen: grove me inloggen met wachtwoord. Graag uitproberen.

Bewegingsonderwijsmateriaal: bestellen is akkoord

Talentnetwerk: iedereen is aangemeld. 2^e bijeenkomst 7 juni (woensdag) is op de Boog. Groep ½ moet de ontvangst even regelen, Carmen is afwezig.

Coöperatieve werkvormen: kopie wordt uitgedeeld.

Studiemiddag M toets (13.00 uur tot 14.30 uur): hoe bekijken we onze resultaten?

In kleine groepjes gaan we dit bespreken. Wat werkt, waar ben ik trots op, wat kan beter. Analyse hoe denk je dat het komt? Zelf voorbereiden op papier. Dit ga je dan ook bespreken later in je opbrengstgesprek.

3. Blokplan/themaplan:

Met thema lente gaan we via een nieuwe formaat een start maken. Schema wordt doorgemailed.

7.5. Bijlage 5

Vragenlijst spel in groep 3 (vervolg op vergadering 30-11-2017)

- Welke (speel) hoeken hebben jullie in de klas?

Bouwhoek, leeshoek, knexhoek en themahoek (poppenhoek)

- In welke hoeken zie je veel of rijk spel bij de kinderen? En in welke hoeken niet?

Rijk spel in de bouwhoek. Leeshoek wordt ook graag gebruikt. Themahoek is minimaal spel aanwezig. Ook door het gebrek aan ruimte of materiaal.

Wanneer de kinderen zelfstandig mogen kiezen zie je in alle hoeken rijk spel. De huishoek is hiervan wel de moeilijkste. Wanneer de kinderen verplicht in een bepaalde hoek moeten spelen met een thema eraan vast vinden ze het lastig.

- Hoe verrijk je op dit moment spel?

Vragen stellen of soms meespelen. Verder zijn we gestart met circuit met daaraan vastgekoppeld een thema en een themaverhaal.

- Wat doe jij als de kinderen aan het spelen zijn?

Vragen stellen of soms meespelen. Extra zorg bieden.

- Wat doe je met werkjes die gemaakt zijn door de kinderen?

Die worden opgehangen of op de kast gezet voor een dag. Dingen die in de spelles gemaakt worden soms gepresenteerd aan de klas of een deel daarvan.

- Wordt spel nabesproken? Zo ja Wanneer?

L1: Nee, meestal niet.

L2: Ja, tussendoor en na de werkles.

- Wat zou je graag willen weten over spel in groep 3?

Hoe je spel in groep 3 kan bevorderen. Wat hebben kinderen nodig om tot spel te komen.

Het niveau van binnenkomst (groep 2). De niveaus van deze leeftijden en waar ze naartoe moeten. Hoe je dit een plekje geeft in de praktijk. Welke materialen hierbij aansluiten en opdrachten/eisen je hierbij mag verwachten.

- waarom vind je het belangrijk om spel te verrijken in je groep?

We merken dat de kinderen nog sterke behoefte hebben aan spelen, vooral in het begin van het schooljaar. In de loop van het jaar kunnen ze steeds beter stilzitten en instructies volgen en zijn ze meer gewend aan de manier van werken. Wij denken dat je sommige dingen toch echt moet behoeden in groep 3. Kinderen zijn vaak rond groep 3 klaar om te leren en je ziet ook dat ze grote springen maken als het gaat om rekenen en taal. Je merkt ook erg goed dat er bij de kleutergroepen al aandacht is besteed aan tellen en begrippen als meer en minder.

7.6. Bijlage 6

Vragenlijst interventies

Uit het onderzoek komen een aantal aanpassingen naar voren die de overgang in spel van groep 2 naar 3 zouden kunnen verkleinen. Zouden jullie in de vragenlijst kunnen aangeven welke aanpassingen er volgens jou passend zijn en een positief effect hebben op spelverrijking in groep 3. De vragen kunnen alleen met ja en nee beantwoord worden. Als je een vraag niet kunt beantwoorden dan mag je deze open laten. Aankruisen wat van toepassing is.

Interventie / aanpassing	ja	nee
Leerkrachten van groep 3 instrueren in het begeleiden van spel.		
Mijlpalen spel in kaart brengen met KIJK!		
Kennis verrijken rondom het verrijken van rollenspel door: - Inzicht in de ontwikkelingslijnen van KIJK! - Samen met kleutergroepen kennis delen/vergaderen - KIJK KIES en DOE inlezen - Cursus rondom het verrijken van rollenspel		
Klassenbezoekjes inplannen: groepen 2 en 3 bij elkaar kijken		
Nieuwe methode van LIJN 3 inzetten om thematisch werken te bevorderen		
Thematisch werken in groep 3. Spel inrichten aan de hand van een thema		
Huishoek verrijken met materialen		
Kinderen betrekken bij het inrichten van de huishoek.		
Spel met de kinderen vooraf bespreken		
Spel met de kinderen evalueren		
KIJK! als observatiemiddel inzetten in groep 3		
Meespelen in de huishoek		
Vaker ervaringen delen in bouwvergaderingen. Samen vergaderen		
Materialen vaker vervangen / verwisselen		
Dramalessen uitvoeren om kinderen te inspireren in rollenspel		
Ruimte verrijken door: - Huishoek groter te maken. - Kinderen buiten de huishoek te laten spelen		
Combinatiegroep 2/3		

[Terug naar H.1](#)

[Terug naar 3.6.3.](#)

7.7. Bijlage 7

Thematisch werken opzet

(Beet-Kessens, Caminada & Galama-Koolen, 2010)

Opzet OGO thematisch werken

1. Kiezen van een thema binnen de belevings- en leefwereld van de kinderen.
2. Brainstromen over de inhoud. Woordweb, invulling in de hoeken.
3. Ordenen in werkvormen met behulp van het webmodel.
4. Uitgewerkte webmodel bespreken
5. Voorbereiden van de start van het thema
6. Spelen / werken
7. Tijdsduur van het thema
8. Afronden van het thema

[Terug naar 2.7](#)

7.8. Bijlage 8

Tijdspad

Wat	Wanneer
Theoretische verdieping/ literatuuronderzoek	September 2016 t/m mei 2017
Gesprekken onderbouwleerkrachten	September 2016
Gesprekken ouders	September 2016
Observaties groepen 1/2 en groepen 3, meting betrokkenheid	Oktober 2016
Gesprekken leerkrachten groep 3	Oktober 2016
Bouwvergadering: Delen van ervaringen rondom rollenspel	December 2017
Interventie groepen 3	Januari 2017
Bouwvergadering: Delen van ervaringen rondom rollenspel. Reflecteren om interventies. Tips gedeeld over verbeteren betrokkenheid in huishoek.	Februari 2017
Zichtzending methode LIJN 3 bekeken en besproken	Februari 2017
groepsinterview leerkrachten groepen 3	Maart 2017
Presentatie methode LIJN 3	April 2017
Meting betrokkenheid, observaties groepen 3 Groepsinterview	Mei 2017
Bouwvergadering: delen van bevinden	Juni 2017

[Terug naar 3.6.1.](#)

7.9. Bijlage 9

Kwaliteiten die beheerst moeten worden om tot rollenspel te komen

Om rollenspel te bevorderen wordt een beroep gedaan op de volgende kwaliteiten:

- Het kind moet enigszins sociaal gevoelig en sociaal vaardig zijn om met anderen een spelsituatie te delen en rollen op elkaar in te laten spelen en moet over voldoende mondeling taalvaardigheid beschikken om mee te kunnen gaan in het verhaal. (Janssen-Vos & Pompert, 2001)
- Omdat rollenspel aanvankelijk sterk gebonden is aan voorwerpen, is een rijke en uitnodigende omgeving met veel interessante materialen belangrijk (Pompert & Schiferli, 1993). Laevers, Menu, Jackers, & Moons (2014) bevestigen dat een rijk aanbod aan materialen en activiteiten bijdraagt aan de ontwikkeling voor kinderen.

[Terug naar 2.4.](#)

7.10. Bijlage 10

Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding (Beets-Kessens & Memelink, 2009)

Plan van aanpak verbeteren spelbegeleiding		
A.	Personalia Naam: <i>Leerkracht 1</i> Datum opzet handelingsplan: <i>november 2016</i>	
B.	Beginsituatie <i>(In kaart brengen talenten, handelingsverlegenheid, relatie met P.O.P. en competenties)</i> <i>De kinderen kiezen niet zelf voor de huishoek en komen nauwelijks tot spelen in de huishoek. Ze laten weinig rollenspel zien in de klas. De leerkracht wilt deze ontwikkeling graag stimuleren maar weet niet hoe dit aangepakt kan worden. De leerkracht vraagt zich af hoe dit bij de kleutergroepen is gestimuleerd en wat de grootste verschillen zijn.</i>	
C.	Wat is het doel van de aanpak? (Formuleer smart!) <i>Rollenspel bevorderen bij de groep 3 leerlingen gedurende het schooljaar met passende interventies. Dit zichtbaar maken door betrokkenheid van de leerlingen te observeren en te meten.</i> Hoofddoelen <i>Rollenspel stimuleren/bevorderen</i> Subdoelen (in volgorde van prioriteit): <i>De huishoek aantrekkelijker maken voor de groep 3 leerlingen</i>	Termijn: Per doel aangeven wanneer en binnen welke periode doel bereikt zal zijn. <i>Aan het einde van het schooljaar wordt de betrokkenheid bij rollenspel opnieuw gemeten en wordt geëvalueerd welke interventies een gewenst effect hebben opgeleverd. Aan het einde van het schooljaar moet er verbetering te zien zijn in rollenspel.</i>
D.	De inhoud van de aanpak ziet er als volgt uit:	
	Voorwaarden:	<i>De leerkrachten van groep 3 werken samen met de onderzoeker. De onderzoeker reikt interventies aan die uitgevoerd moeten worden. Zij houden de onderzoeker tussentijds op de hoogte van de bevinden en ervaringen van deze interventies.</i>

	Activiteit(en): Materia(a)l(en): Organisatievorm(en): Methodiek: Stappen:	- Meedoen met het rollenspel als je observeert dat het rollenspel onvoldoende verloopt. Als rollenspel prettig verloopt kan het negatief uitwerken. - verrijk de ruimte: Niet perse met spullen maar geef kinderen aan dat ze rollenspel op meerdere plekken in de klas kunnen spelen of vervolgen. - de huishoek samen met de kinderen inrichten. Zo wordt het meer van de kinderen zelf. - geef input door klassikaal een rollenspel uit te voeren, bijvoorbeeld in de vorm van drama activiteiten. - Lees het Kijk kies en doe stukje eens door over spelontwikkeling. Deze geven al een aantal spel suggesties - spel voorbereiden en nabespreken hang de spelontwikkelingslijn op in de huishoek. Dit geeft jou als leerkracht houvast. Wat kan ik van mijn leerlingen verwachten? - Materiaal verrijken (wel samen met leerling) Wat zou je er mee kunnen spelen? Doe samen een rollenspel in de klas of maak er een drama activiteit van. De spullen staan hierbij centraal. Het hoeven niet altijd tastbare spullen te zijn voor kinderen uit groep 3. Doen alsof je een fototoestel hebt is ook voldoende. Oudere kinderen kunnen steeds beter dingen in spel verbeelden. Klassikaal en in kleine kring - Gebruik ter ondersteuning de rijklijnen van KJK! rondom de spelontwikkeling. KJK KIES en DOE biedt ook verschillende spelsuggesties om rollenspel te bevorderen. Kies ervoor om wekelijks een nieuwe activiteit te integreren en niet alles tegelijk. Houdt zo overzicht op de effecten van de interventies die worden gedaan in de groep. Bij welke interventies observeer je meer betrokkenheid bij rollenspel?

	Tijdsplanning:	Wekelijks een activiteit inbrengen in de groep. Deze activiteiten gedurende het jaar uitvoeren. In mei 2017 terugkoppelen op deze interventies.
E.	Betrokkenen: (optioneel) Groep 3 leerkrachten Onderzoeker Kinderen groep 3	
F.	Samenvattende verslaggeving en evaluatie: We hebben de kinderen gevraagd spullen mee te nemen voor in de huishoek waar ze mee konden spelen. Vanaf toen lieten de kinderen al meer betrokkenheid zien en werd er steeds meer in de huishoek gespeeld. Als we meespelen in de huishoek vonden de kinderen dat erg leuk. Je merkt wel dat ik als leerkracht even de tijd nodig heb om in hun spel te komen. Je merkt dat het spel aangepast moet worden als ik erbij kom. Het nadeel is dat het spel van mijn kant verstoord kan worden door kinderen in de klas die mijn hulp nodig hebben. Ik moet dan abrupt stoppen in het rollenspel en dat is jammer. Kinderen mochten van ons op meerdere plekken hun rollenspel uitvoeren. Dit van voor ons (de leerkrachten) in het begin erg wennen. Het heeft leuke en betrokken situaties opgeleverd maar vaak stoort het ook weer andere kinderen die met iets anders bezig zijn. Als kinderen rollenspel op de gang spelen geeft het onrust voor de andere groepen die in de gang aan het werk zijn. We willen het nu zo doen dat we volgend schooljaar een gezamenlijke huishoek hebben met de twee groepen 3 die groter en rijker is aan materialen. Een afspraak is daarbij dat er niet op de gang gespeeld mag worden maar wel in de klas, mits dit andere kinderen niet stoort. De ontwikkelingslijn die we op hebben gehangen in de huishoek hebben we niet gebruikt.	

[Terug naar 2.7](#)

[Terug naar 3.6.2.](#)

7.11. Bijlage 11

Kijkwijzer inrichting 'speelruimte' (september 2016)

Naar: Janssen-Vos, F. (2008). *Basisontwikkeling voor peuters en de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.

Doel: De speelleeromgeving bevordert het enthousiasme om aan activiteiten deel te nemen.

- Wat is het doel van de speelruimte?

Kinderen stimuleren in de ontwikkeling van (rollen)spel.

- Wat is de kwaliteit van de materialen? *Er zijn zowel oude versleten materialen als nieuwe materialen beschikbaar*
- Zijn er middelen en materialen aanwezig die mogelijkheden bieden tot:
  - Handelen? Wat kan er 'gedaan' worden? *Ja, tas waarin spullen gedaan kunnen worden.*
  - Ervaren? Welke ervaringen? *Nee*
  - Leren? Wat valt er te leren? *Nee*
- Zijn de materialen toegankelijk? (Zelf te pakken, gebruiken en op te bergen?) *Ja*
- Is het materiaal overzichtelijk en beperkt in aantal? *Nee, het is rommelig en niet alles is zichtbaar*
- Is het materiaal esthetisch aantrekkelijk? (Mooi, verzorgd, kunstzinnig?) *Nee, enkele materialen zijn oud/versleten. De verkleedkleding is niet van deze tijd.*
- Zijn de materialen zo echt en functioneel mogelijk? Zijn ze herkenbaar en hanteerbaar en zetten ze aan tot handelingen? (Winkel b.v.: middelen om te betalen, om in te pakken en prijzen bekend te maken, een telefoon en vooral papier en potlood.) Echte materialen leiden tot een betere spelontwikkeling. Wordt er regelmatig materiaal toegevoegd, weggehaald of gewisseld, zodat dat weer nieuwe spelimpulsen oproept? *Er worden geen nieuwe materialen aan toegevoegd. Er zijn weinig materialen die uitlokken tot verschillend soort spel.*
- Zijn er in de speelhoeken verkleedkleden en attributen te vinden die rollen tot leven brengen? *Ja, wel erg schaars en oud*
- Is de culturele werkelijkheid van buiten de school binnen herkenbaar? (Zijn er voorwerpen, foto's en afbeeldingen die voor kinderen vertrouwd zijn vanuit hun eigen ervaringen? 'Culturele veiligheid': je thuis kunnen voelen) • Is het thema te herkennen dat in de groep centraal staat? (Foto's en werk van kinderen, boeken, reclamefolders, vertel tafels bij boeken, uitstaltafels met meegebrachte voorwerpen e.d.?) *Nauwelijks*
- Is de inrichting er ook op gericht om de thema-inhouden te verdiepen, informatie op te zoeken, over verhalen en gebeurtenissen te kunnen lezen en zelf onderzoek te doen? *Nee, is niet gekoppeld aan een thema*

- Zijn er in de leesstelhoek echte schrijfmaterialen en lettermaterialen en geen 'speelse' werkbladen? Zijn er pictogrammen, schema's en modellen die kinderen vertrouwd maken met de wereld van tekens en betekenissen? (en die passen bij het thema?) *Nee*
- Bouw je de leeromgeving samen met de kinderen op? (Niet vóór hen!). Praat erover met ze, vraag naar hun ideeën. Ze kunnen dingen van thuis meenemen, of onderzoeken waar je de spullen zou kunnen vinden die je nodig hebt. (Wie kent iemand die...? Hoe kom je aan...?) *Hoek is ingericht door de leerkracht. Niet samen met de kinderen*
- Is er steeds ruimte voor kinderen om initiatief te nemen in een speelplaats/hoek en bij het spelthema? *Ja, maar is niet met de kinderen besproken.*
- Worden de speelruimten gecombineerd tijdens het spel? *Nee*

Kijkwijzer inrichting 'speelruimte' (juni 2017)

Doel: De speelleeromgeving bevordert het enthousiasme om aan activiteiten deel te nemen.

- Wat is het doel van de speelruimte?

Kinderen stimuleren in de ontwikkeling van (rollen)spel.

- Wat is de kwaliteit van de materialen? *Een aantal kinderen hebben zelf materialen meegenomen van goede kwaliteit en de groepen 3 hebben een aantal materialen geleend bij de kleutergroepen. Deze zijn van goede kwaliteit.*
- Zijn er middelen en materialen aanwezig die mogelijkheden bieden tot:
  - Handelen? Wat kan er 'gedaan' worden?
  - Ervaren? Welke ervaringen? *Ja, winkelervaring.*
  - Leren? Wat valt er te leren? *Ja, een weegschaal en kassa*
- Zijn de materialen toegankelijk? (Zelf te pakken, gebruiken en op te bergen?) *Ja*
- Is het materiaal overzichtelijk en beperkt in aantal? *Nee, het oogt nog steeds rommelig. Het lijkt erop alsof er meer materialen zijn in dezelfde kleine ruimte.*
- Is het materiaal esthetisch aantrekkelijk? (Mooi, verzorgd, kunstzinnig?) *Ja, het past bij het winkel thema en ziet er aantrekkelijk uit.*
- Zijn de materialen zo echt en functioneel mogelijk? Zijn ze herkenbaar en hanteerbaar en zetten ze aan tot handelingen? (Winkel b.v.: middelen om te betalen, om in te pakken en prijzen bekend te maken, een telefoon en vooral papier en potlood.) Echte materialen leiden tot een betere spelontwikkeling. Wordt er regelmatig materiaal toegevoegd, weggehaald of gewisseld, zodat dat weer nieuwe spelimpulsen oproept? *Materialen zijn functioneel voor het*

thema en zet aan tot handelen. Er zijn na twee maanden geen nieuwe materialen toegevoegd.

- Zijn er in de speelhoeken verkleedkleden en attributen te vinden die rollen tot leven brengen? *Ja, maar geen kleding die past binnen het thema*
- Is de culturele werkelijkheid van buiten de school binnen herkenbaar? (Zijn er voorwerpen, foto's en afbeeldingen die voor kinderen vertrouwd zijn vanuit hun eigen ervaringen? 'Culturele veiligheid': je thuis kunnen voelen) • Is het thema te herkennen dat in de groep centraal staat? (Foto's en werk van kinderen, boeken, reclamefolders, verteltafels bij boeken, uitstaltafels met meegebrachte voorwerpen e.d.?) *Het thema is herkenbaar en je ziet van buitenaf wat de huishoek moet voorstellen.*
- Is de inrichting er ook op gericht om de thema-inhouden te verdiepen, informatie op te zoeken, over verhalen en gebeurtenissen te kunnen lezen en zelf onderzoek te doen? *Ja, het is gekoppeld aan het thema winkel. Er kan geen informatie gezocht worden over verhalen of gebeurtenissen.*
- Zijn er in de leesstelhoek echte schrijfmaterialen en lettermaterialen en geen 'speelse' werkbladen? Zijn er pictogrammen, schema's en modellen die kinderen vertrouwd maken met de wereld van tekens en betekenissen? (en die passen bij het thema?) *Nee, maar de leerkrachten hebben al leuke ideeën hiervoor voor volgend jaar. Een leeshoek met verschillende soorten pennen, stempels en papier*
- Bouw je de leeromgeving samen met de kinderen op? (Niet vóór hen!). Praat erover met ze, vraag naar hun ideeën. Ze kunnen dingen van thuis meenemen, of onderzoeken waar je de spullen zou kunnen vinden die je nodig hebt. (Wie kent iemand die...? Hoe kom je aan...?) *De hoek is samen met de kinderen aangekleed en besproken. Een aantal kinderen hebben iets van thuis meegenomen.*
- Is er steeds ruimte voor kinderen om initiatief te nemen in een speelplaats/hoek en bij het spelthema? *Ja, de leerkracht heeft geprobeerd meerdere kinderen in de hoek te laten spelen, er is ook ruimte voor initiatief maar dat komt erg weinig uit de kinderen*
- Worden de speelruimten gecombineerd tijdens het spel? *Nee*

[Terug naar 3.6.2.](#)

7.12. Bijlage 12

Algemene observatiewijzer voor spel (Bomhof & Trossel, 1989) (oktober 2016)

Naam leerling x	Groep 3		
Leeftijd 6,0	School x		
Datum observatie oktober 2016	Naam observant de onderzoeker		
Spelgebied	Rollenspel		

1	2	3	4

Kies en kruis het vakje aan: 1 sluit het meest aan bij linkerkant en 4 bij de rechterkant

Spelkwaliteit	1	2	3	4	
Komt niet tot spel		x			Komt gemakkelijk tot spel
Oefent steeds hetzelfde, speelt herhalend			x		Verkent uit zichzelf allerlei mogelijkheden
Past geleerde spelwijze niet toe		x			Past geleerde spelwijze wel toe
Uit zich niet via het spel		x			Uit zich via het spel
Laat geen plezier bij het spel zien		x			Heeft plezier in het spel
Speelt onder het ontwikkelingsniveau		x			Speelt boven het ontwikkelingsniveau
Speelt impulsief	x				Speelt planmatig

Spelkeuze	1	2	3	4	
Wacht af tot er iets aangeboden wordt		x			Kiest zelf
Kiest meestal onder of boven eigen niveau	x				Keuze is op eigen niveau
Speelt alleen met bekend materiaal			x		Kiest onbekend speelgoed
Speelt altijd met hetzelfde materiaal			x		Spelkeuze is gevarieerd
Weigert bepaald spelmateriaal			x		Durft met allerlei spelmateriaal te spelen

Spelduur	1	2	3	4	
Pakt/doet steeds een ander spel	x				Concentreert zich op één spel
Is snel afgeleid		x			Speelt geconcentreerd
Maakt een spel niet af		x			Maakt het spel graag af
Geeft snel op als iets niet lukt		x			Blijft proberen tot iets lukt
Kan korte tijd met iets spelen (5 minuten)	x				Kan langere tijd met spel bezig zijn (20 minuten)

Contact tijdens het spel	1	2	3	4	
Maakt geen gebruik van communicatie tijdens het spel			x		Praat al spelend met anderen
Speelt alleen of naast een ander				x	Speelt samen
Kan niet voor zichzelf opkomen tijdens het spel			x		Maakt wensen m.b.t. spel duidelijk aan zijn medespelers
Kan materiaal niet delen			x		Kan materiaal delen
Reageert niet op spelinitiatief van een ander				x	Reageert wel op spelinitiatief van een ander

Algemene observatiewijzer voor spel (Bomhof & Trossel, 1989) (juni 2017)

Naam leerling x	Groep 3	
Leeftijd 6,8	School x	
Datum observatie juni 2017	Naam observant de onderzoeker	
Spelgebied	Rollenspel	

1	2	3	4

Kies en kruis het vakje aan: 1 sluit het meest aan bij linkerkant en 4 bij de rechterkant

Spelkwaliteit	1	2	3	4	
Komt niet tot spel				x	Komt gemakkelijk tot spel
Oefent steeds hetzelfde, speelt herhalend				x	Verkent uit zichzelf allerlei mogelijkheden
Past geleerde spelwijze niet toe			x		Past geleerde spelwijze wel toe
Uit zich niet via het spel				x	Uit zich via het spel
Laat geen plezier bij het spel zien				x	Heeft plezier in het spel
Speelt onder het ontwikkelingsniveau			x		Speelt boven het ontwikkelingsniveau
Speelt impulsief			x		Speelt planmatig

Spelkeuze	1	2	3	4	
Wacht af tot er iets aangeboden wordt			x		Kiest zelf
Kiest meestal onder of boven eigen niveau				x	Keuze is op eigen niveau
Speelt alleen met bekend materiaal			x		Kiest onbekend speelgoed
Speelt altijd met hetzelfde materiaal		x			Spelkeuze is gevarieerd
Weigert bepaald spelmateriaal			x		Durft met allerlei spelmateriaal te spelen

Spelduur	1	2	3	4	
Pakt/doet steeds een ander spel			x		Concentreert zich op één spel
Is snel afgeleid				x	Speelt geconcentreerd
Maakt een spel niet af				x	Maakt het spel graag af
Geeft snel op als iets niet lukt		x			Blijft proberen tot iets lukt
Kan korte tijd met iets spelen (5 minuten)				x	Kan langere tijd met spel bezig zijn (20 minuten)

Contact tijdens het spel	1	2	3	4	
Maakt geen gebruik van communicatie tijdens het spel				x	Praat al spelend met anderen
Speelt alleen of naast een ander				x	Speelt samen
Kan niet voor zichzelf opkomen tijdens het spel			x		Maakt wensen m.b.t. spel duidelijk aan zijn medespelers
Kan materiaal niet delen			x		Kan materiaal delen
Reageert niet op spelinitiatief van een ander				x	Reageert wel op spelinitiatief van een ander

[Terug naar 3.6.2.](#)

7.13. Bijlage 13

Ongestructureerd groepsinterviews over interventies (Ponte, 2002) (22 juni 2017).

Deelnemers: groep 3 leerkrachten

O: Een paar maanden geleden hadden we een aantal interventies besproken en die zijn de afgelopen periode uitgevoerd. Zou je per interventie kunnen aangeven hoe deze in de praktijk is bevallen?

- Materiaal verrijken en verwisselen
L: We merken dat nieuw materiaal kinderen een nieuwe input kan geven in spel. We hebben kinderen aangeboden om ook spulletjes van thuis mee te nemen. Je merkt dat de betrokkenheid dan veel groter is in spel. Het zijn hun spullen dus is het ook hun spel. Ook andere kinderen vinden het interessant om ermee te spelen en mee te doen.
- Meedoen met het rollenspel
L: Heeft veel leuke momenten opgeleverd maar ze zijn wel vaak van korte duur. Je bent in de klas nog veel bezig met de rest van je omgeving waardoor je niet altijd helemaal mee kan gaan in het spel. Je merkt dat anderen kinderen of activiteiten in je klas meer tijd van je vragen. Zo kom je niet altijd aan het meedoen in spel.
- Verrijk de ruimte:
L: Ik heb geprobeerd de kinderen op andere plekken in de klas te laten spelen maar dat leverde soms wat onrust op.
- Samen met de leerlingen de huishoek inrichten
L: We hebben ervaren dat de kinderen dit erg leuk vonden. Ze gingen ineens veel meer spelen in de huishoek en ze waren erg nieuwsgierig naar de materialen. Soms leverde dit leuk spel op maar soms zie ook situaties dat kinderen daarmee niet tot rollenspel komen maar dat het erg oppervlakkig blijft. Bijvoorbeeld met de pollepels. 2 jongens gingen er mee vechten in de klas, dat vond ik maar niks.
- Drama activiteiten verzorgen rondom rollenspel/thema's
L: Ik kom daar niet structureel aan toe en het is me te vaak ontgaan om hier goed mee aan de slag te gaan.
- Spel voor- en achteraf met de kinderen bespreken:
L: Dit is niet altijd gedaan maar ik merk wel dat het waardevol kan zijn als je spel achteraf klassikaal bespreekt. Kinderen kunnen met hun verhaal andere kinderen inspireren in het rollenspel. Vooraf heb ik spel niet besproken omdat het vaak al aanbod kwam bij de drama activiteiten.
- KIJK, KIES en DOE inlezen
L: Daar ben ik niet aan toegekomen, misschien ook omdat het te veel is naast alle andere aanpassingen die we hebben verricht.

- Spelontwikkeling van KIJK! zichtbaar ophangen
We hebben het opgehangen en ik heb er een keer naar gekeken maar verder doe ik er niet veel meer mee dan dat.
- Thematisch werken: 'Ik werd enthousiast over de leesmethode van lijn 3. Kinderen leren vanuit hun belevingswereld en dit kunnen we doortrekken naar andere activiteiten binnen de klas zoals het knutselen en spelen in de huishoek. Ik ben blij dat de school achter de keuze staat om aan de slag te gaan met deze methode. Zelf heb ik er ook heel veel zin in om hiermee te werken'

O: Zijn er dingen die je samen met de andere groep 3 wilt voorzetten volgend jaar?

L: Volgend schooljaar maken we een gezamenlijke huishoek in de gang koppelen daar maandelijks een thema aan. We willen samen met kinderen de inhoud ervan verzorgen en bespreken. We denken dat we met een grotere speelruimte op de gang en thema's meer kunnen bereiken rondom het verbeteren van rollenspel. En natuurlijk de nieuwe methode van lijn 3. Ik verwacht dat kinderen deze heel leuk gaan vinden. Daarnaast ben ik gaan inzien dat spel veel meer is als de huishoek. Ik kijk ook veel meer naar het spel in de andere hoeken en observeer daar ook hoe kinderen spelen.

O: Hoe heb je de gezamenlijke vergaderingen ervaren?

L: Die willen we er graag inhouden om ervaringen te blijven delen. We merken dat het mee vergaderen met de onderbouw voor ons waardevoller is.

[Terug naar 3.6.2.](#)

7.14. Bijlage 14

Observatieschema betrokkenheid

Betrokkenheidsschaal

1. Zeer laag: nagenoeg geen activiteit - (afwezige houding, geen mentale activiteit)
2. Laag: onderbroken activiteit - (beperkte concentratie, handelen leidt tot beperkt resultaat, niet zinvol)
3. Matig: aangehouden activiteit zonder signalen van betrokkenheid - (komt tot activiteit, niet echt gemotiveerd, neutrale beleving)
4. Hoog: Activiteit met intense momenten - (ononderbroken activiteit, gemotiveerd, aanspreken capaciteit, activiteit geeft voldoening)
5. Zeer hoog: Aangehouden intense activiteit - (opgeslorpt door activiteit, spreekt capaciteiten volledig aan, nieuwe ervaringen op, geniet)

Betrokkenheidssignalen

1. Concentratie. Het kind is gefocust: hij of zij richt zijn of haar aandacht op een relatief beperkte cirkel. De blik is intens gericht op de prikkels die voor de activiteit essentieel zijn en dwaalt niet af.
2. Persistentie. Een aangehouden bezig zijn door het kind. Een hoge concentratie en volgehouden aandacht waarbij het kind gemotiveerd is. Verlies van tijdbesef.
3. Openheid en nauwgezetheid. Een uiting van grote alertheid voor prikkels. De voelsprietten worden uitgestoken om iets boeiends, verteerbaars, uitdagends op te sporen en te capteren.
4. Intense mentale activiteit. De mentale activiteit vertoont een ongekeende intensiteit. Met de zintuigen wordt waargenomen en dringen helemaal tot het kind door. Deze ervaring zorgt ervoor dat je erop terug wilt komen.
5. Motivatie en voldoening. Gedreven van binnenuit en is werkelijk geïnteresseerd en geboeid.
6. Exploratiedrang. De drang om de wereld te ervaren met je lijf. Greep krijgen op de realiteit. Weetdrang: begrijpen van de werkelijkheid. Intrinsiek: mentaal greep krijgen op de realiteit.

Leerling:		Leeftijd:		Datum:	
Beschrijving:					
Betrokkenheidsschaal					
1	2	3	4	5	
Betrokkenheidssignalen				Toelichting	
1. Concentratie	L	M	H		
2. Persistentie	L	M	H		
3. Nauwkeurigheid	L	M	H		
4. Activiteit	L	M	H		
5. Motivatie	L	M	H		
6. Exploratiedrang	L	M	H		

7.15. Bijlage 15**Leeftijd leerlingen groep 3 op 20 september 2016**

Leerling	geslacht	Leeftijd beginmeting
L1	M	6,0
L2	V	6,0
L3	M	6,1
L4	V	6,1
L5	M	6,2
L6	V	6,2
L7	V	6,3
L8	V	6,3
L9	M	6,4
L10	V	6,4
L11	V	6,5
L12	M	6,6

7.16. Bijlage 16

Deelvragen en onderzoeksinstrumenten

Deelvragen	Onderzoeksinstrumenten en methodes
Hoe kan de betrokkenheid van rollenspel systematisch geobserveerd worden bij de groep 3 leerlingen?	Literatuuronderzoek
Hoe kan er een rijke leeromgeving gecreëerd worden voor rollenspel in groep 3 waar de belangen van rollenspel in terugkeren?	Kijkwijzer 'inrichten speelruimte'
Hoe kan de ontwikkeling van rollenspel gestimuleerd worden bij kinderen in groep 3?	Literatuuronderzoek Plan van aanpak spel begeleiding
Met welke interventies, die passend zijn voor de onderzoeksschool, wordt de betrokkenheid in rollenspel verhoogd bij de kinderen?	Groepsinterview Plan van aanpak spel begeleiding Algemene observatiewijzer kwaliteit voor spel. Leuvense betrokkenheidsschaal (kinderen groepen 1/2 en 3) Vragenlijst (groep 1/2 en 3 leerkrachten, Interne begeleiders) Overlegmomenten (groep 1/2 en 3 leerkrachten, Intern begeleiders, kinderen groep 3)

7.17. Bijlage 17

Feedback

Sanne 26-4-2017

Je hebt veel theorie, soms ook dubbelop. Kijk wat je samen kunt pakken en wat je kunt inkorten. En kijk dat je geen dingen van hoofdstuk 1 hierin zet. Je hebt bijna 3000 woorden zie ik en je mag voor dit hoofdstuk 1600-2000 woorden hebben. Soms vermeld je de bronnen verkeerd en ik lees erg vaak je terug. Dit is spreektaal en dat mag hierin niet terug komen. Ook mis ik hier je hoofdvraag en deelvragen. Als je die een beetje in je hoofd hebt kun je je theorie stuk daarop aanpassen. De theorie moet deels deze vragen kunnen beantwoorden. Ik vind hoofdstuk 2 ook lastig dus ik kan ook niet precies zeggen of het zo goed is...

Danielle 3-7-2016

Hoi Oxana,

Ik heb niet overal een opmerking bijgezet omdat mijn computer niet helemaal mee werkt. Dus op sommige plekken heb ik met rood in het bestand getypt.

Hoofdstukken 1 en 2 zijn al prima. 3 en 4 moet nog wat aan veranderd worden.

Succes!

Sanne 29-07-2017

Ik heb geprobeerd om kritisch te kijken. Ik mis in hoofdstuk 4 en 5 je hoofd en deelvragen en daar ga je in dit hoofdstuk antwoord op geven. Als je het per vraag doet is het denk ik ook overzichtelijker. Succes nog!

Do 09-05

Oxana,

Het is in taal en in denken nog te weinig masterwaardig. Dat wil zeggen: wat meer formeel zakelijk taalgebruik en je onderwerp meer verdiepen, ook internationaal. Je gaat teveel alleen uit van het directe handelen dat je doet (instrumentaal vaardig, dat is nog het bachelor-niveau) en je gebruikt veel te weinig bronnen. Ik mis meer verdieping in eerder onderzoek; in maatschappelijke relevantie van je onderzoek; internationale bronnen. Juist in hoofdstuk 1 moet je laten zien dat je het probleem breed hebt bekeken en verdiept met de helicopterview en veel verschillende bronnen. Pak ook erbij: Wat hoort in hoofdstuk 1 (uit de studiegroep)

Do 17-05

let beter op je zakelijke taalgebruik: je hebt nu al wij-en je- gebruikt als perspectief van schrijven. Dat hoort niet zo. Probeer zoveel mogelijk vanuit het onzijdige

zakelijke-perspectief te schrijven: het-men-er. Behalve als het écht om jou gaat, dan pak je de ik-perspectief vorm (bv bij jouw motivatie).

Sanne

Ik heb kritisch gekeken en hier en daar wat aangepast. Als ik je hoofdstuk 1 lees, lees ik soms dubbele dingen. Soms snap ik niet helemaal wat je precies schrijft. Ik vind het laatste stuk helder en duidelijk. Ik weet wat je doel is en waar je naar toe wilt.

Do 15-7-2017

Hoi Oxana,

Ik heb de afgelopen dagen pas de tijd om naar je onderzoek te kijken; zie de uitgebreide feedback bij hoofdstuk 1 t/m 3.

Het spijt me dat ik je moet vertellen dat het onderzoeksverslag nog veel te veel rammelt. Je hebt alles wat je moet hebben, denk ik; maar het beschrijven is nog niet op orde. Dat zal je tegenvallen.

Meest belangrijk is dat alles consistent en congruent bij elkaar past. Hoofdstuk 1 en 2 doen dat nog niet. Ik heb de aanvulling in hoofdstuk 1 gegeven, zo kun je hoofdstuk 2 gaan aanpassen.

Hoofdstuk 3 heeft ook nog veel aanpassing nodig. Pak daarbij de boeken van Petra Ponte over actieonderzoek (zie ook de bijlage, misschien heb je daar al genoeg aan) en het boek van De Lange en Schuman. Ik sluit voor ethiek bij de gedragscode van Andriessen

Pas als dat allemaal klopt komt hoofdstuk 4 en 5 aan de orde.

Je kunt niet alles tegelijk. Doe dat ook niet, want het kost alleen maar extra tijd.

Ik blijf in de vakantie voor jou nog bereikbaar om feedback te geven, dus stuur hoofdstuk 1 en 2 op als je dat klaar hebt en hoofdstuk 3 kan ook. Pas als je die in orde hebt kijk ik mee naar hoofdstuk 4 en 5. Overleg met een critical friend hoe je het het beste kunt aanpakken, dan heb je ook een sparringspartner om erover te praten. Nogmaals: Ik denk dat je wel alles al hebt, alleen het verslag is nog niet op een masterniveau. Je taalgebruik valt over het algemeen best mee. Het gaat nu vooral om de logische volgorde en het begrijpelijk naar voren brengen en onderbouwen zonder losse opsommingen.

Nog aanvullend:

-zet je werk in het verplichte interactief onderzoeksverslag; ik sluit een leeg PGO bij, dan kun je dat gebruiken.

-maak een hyperlink naar alle bijlagen: doe dat heen én terug. (als je onderzoeksverslag in het interactieve schema staat, dan vind je : ' hyperlink maken' als je in de tekst bv -bijlage 3- arceert en op de rechter muisknop drukt; dan zie je hyperlink aangegeven staan)

Je laatste vraag in de email: - Verbeteracties die binnen dit onderzoek vallen: in het onderzoeksverslag als interventie/met onderzoeksmethode en in de data analyse en de conclusies de rest naar de aanbevelingen. maar de opmerkingen geven dat ook al aan.

Ik wens je succes met de aanpassingen. Ga er echt voor zitten, want het duurt een tijd voor je er weer in zit.

Groet van Do

- Opmerking:

Oxana, Je moet aantonen dat je 'onderzoekt'. In jouw hoofdstuk 1 is al heel erg veel ingekleurd, je geeft als het ware al veel teveel weg. Wat blijft er dan te onderzoeken over? Ik denk dat je hoofdstuk 1 nu wel voldoende is (nog wat opmerkingen, maar dat zijn peanuts) Maar het roept vragen op die je in hoofdstuk 2 beter moet onderbouwen. Neem goed in je gedachten mee dat jij moet aantonen dat je onderzoek doet. Ik heb het bovenaan hoofdstuk 2 ook aangegeven, maar ik weet natuurlijk niet precies hoe het echt zit en wat jij wilt. Neem deze opmerkingen in hoofdstuk 1 in elk geval serieus mee: als alles al vaststaat, dan is het geen onderzoek. Ik geef het met rode letters aan in de opmerkingen, dat zijn de opmerkingen waarover je moet nadenken en die moeten terugkomen in het logische verhaal en de onderbouwing en verantwoording in hoofdstuk 2. Ik geef ook mogelijke kopjes aan (dat zijn dan meestal ook de kernbegrippen). De zwart geschreven opmerkingen in dit hoofdstuk 1 kun je het beste eerst wegwerken, dat is niet veel werk, en dan heb je weer een goed overzicht. Je hoofdstuk 2 is nog alleen een verzameling; geen onderbouwing. Gebruik de rode opmerkingen in dit hoofdstuk 1 om dat te verbeteren.

Feedback 28-07-2017

Oxana,

Je bent wel echt goed bezig met schrijven en aanpassen. Mooi dat je daar de tijd voor kunt nemen, want het helpt echt, als je er je helemaal in verdiept, het is geen eenvoudig karweitje. Zal best nog moeilijk zijn in jouw positie met de zwangerschap.

Ik snap dat het nog niet lukt met de onderzoeksvraag en de deelvragen. Je hebt veel gedaan in de praktijk en dat is ook allemaal goed, je hebt dus data genoeg. Maar de manier waarop je het beschrijft is nog niet consistent. Alles moet netjes bij alles passen en logisch op elkaar volgen. Ik heb steeds nog vragen van: waar hoort dit nou weer bij; waar komt dit vandaan? en zoiets.

Die vragen betekenen dat het onderzoeksverslag nog niet helder is. Ik kan me voorstellen dat je het heel lastig vindt; omdat het voor jou wel helder en vanzelfsprekend is. Maar probeer maar weer in het hoofd van je buurvrouw/of je beoordelaar die er niks vanaf weet te gaan zitten en hoe je het die uit zou leggen.

Je hebt alles al wat je moet hebben. Het gaat echt om het beschrijven. Dat is toch weer een hele andere tak van sport.

Ik zie in hoofdstuk 4 bij literatuuronderzoek (onderaan het hoofdstuk) deze zin; ik denk dat dat een goede onderzoeksvraag kan zijn als je die combineert met wat je nu hebt gemaakt: het wordt dan zo iets als:

Hoe kan er in groep 3 van de onderzoeksschool een doorgaande lijn vanuit groep 2 tot stand komen om de betrokkenheid in rollenspel bij kinderen te vergroten, zodat ze zich in vrije spelmomenten op een ontwikkelingsgerichte manier kunnen doorontwikkelen?

Opmerkingen bij de deelvragen:

Kijk eerst nog eens naar de resultaten die je hebt gekregen in hoofdstuk 4 en 5: waar heb je dan antwoord op gekregen? Kun je dat terugleggen en dan vragen ervan maken, terwijl je de hoofdvraag steeds in je achterhoofd houdt? Het is toegestaan dat je een ander antwoord krijgt dan je vooraf verwacht. De vraag kan iets anders opleveren dan je denkt, maar dan kan de vraag evengoed relevant zijn en dan beantwoord je gewoon de vraag in hoofdstuk 5 en legt uit hoe het zit. Zorg ervoor dat je in de deelvragen ook echt iets te onderzoeken hebt, je moet die apart beantwoorden kunnen.

Ik heb nog eens tukje van Ponte meegestuurd, kijk eens of je daaruit beter snapt hoe actieonderzoek in elkaar zit en wat ze terug willen lezen daarover.

Ik zie je werk wel weer verschijnen,
groet van Do

6-8-2017

Sanne

Ik vind het er echt al goed uit zien. Goed gedaan! Ik heb hier en daar wat opmerkingen maar voor mij is het duidelijk.

Hoi Oxana,

Ik heb je verslag gelezen, zie bijlage.

Mijn vragen / input heb ik er steeds bijgezet. Kijk maar wat je ermee wilt doen.

Over het algemeen vind ik je verslag goed theoretisch onderbouwt. Je hebt verschillende bronnen gebruikt om je data te verzamelen. Heb wel twijfels over de 4 deelvragen, ze overlappen elkaar. Zie ook verslag, hoofdstuk 5. In hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten vraag ik me af of je hierbij nog gebruik hoeft te maken van theorie. In mijn beleving is het puur een beschrijving van wat het onderzoek je heeft opgeleverd, dus de harde data. Maar je begeleider van school weet dit veel beter.

Ben benieuwd wat de leerkrachten uit groep 3 aankomend schooljaar gaan inzetten om de overgang van groep 2-3 te verkleinen.

Tekst kleuterbeleid.... deels vind ik het passen bij de Boog, deels veel te uitgebreid. Ik zou voor mezelf eerst het huidige stuk weer moeten lezen, heb ik niet zo 1-2-3 paraat. En voor nu is het te laat, schoolgids staat al op de website / opgestuurd naar inspectie.

En nu... ga ik inpakken en morgen op vakantie. Tot eind augustus.
Succes me de laatste loodjes.

Met vriendelijke groet,

Carmen van Krevel

Overlegmomenten

Naast schriftelijke feedback hebben we met de CF bij elkaar gezeten om te sparren over een aantal onderwerpen in het onderzoek. Dit was erg waardevol voor ons want we konden vragen bij elkaar kwijt. Mijn CF hebben mij toen ook o.a. geholpen met zinnen die in de verleden tijd stonden en de tegenwoordige tijd te vertalen en hebben een aantal spelfouten verbeterd. We hebben erg lang besproken en gezocht hoe bronnen vermeld moesten worden in de tekst. Uiteindelijk hebben we de vragen waar we niet uit kwamen neergelegd bij onze studiebegeleider.

Aanpassingen n.a.v. feedback

- Theorie ingekort en gefilterd
- Essentiële zinnen in de tekst gelaten
- Hoofd en deelvragen aangepast
- Woorden ingekort en zinnen aangepast
- Internationale bronnen aan toegevoegd
- H1 aangepast na het maken van H2
- Spreektaal vervangen in zakelijk taalgebruik
- Dubbele dingen weggehaald in H2
- Voor H3 meer informatie opgedaan uit Ponte (2002)
- Hyperlinks toegevoegd die heen en terug kunnen
- Alles overzichtelijk gemaakt en spellingscheck gedaan